

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia 9 stycznia 2013 r.

Poz. 192

UCHWAŁA NR XXV/237/2012 RADY MIEJSKIEJ W PILŹNIE

z dnia 27 grudnia 2012 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Pilzno na lata 2012 – 2015"

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt.9 i art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 roku Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.), w związku z art. art.87 ust.1, ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz.1568 z późn. zm.) po zasięgnięciu opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu Rada Miejska w Pilźnie uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Pilzno na lata 2012 – 2015”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Pilzna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

**Przewodniczący Rady
Miejskiej w Pilźnie**

Wiesław Ciszczon

Uzasadnienie

do projektu uchwały Rady Miejskiej w Pilźnie w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Pilzno na lata 2012 – 2015”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 roku Nr 162, poz.1568 z późn. zm.) wprowadziła obowiązek sporządzania przez gminy na okres 4 lat, gminnych programów opieki nad zabytkami.

Na podstawie art. 87 ust. 1 wyżej powołanej ustawy opracowany został „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Pilzno na lata 2012 – 2015” który przesłano do Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyślu- Delegatura w Rzeszowie celem zaopiniowania.

Pismem z dnia 28 listopada 2012 roku, znak UOZ-Rz-4.5120.10.2012 Kierownik Delegatury mgr Zbigniew Jucha zaopiniował pozytywnie opracowany przez dr B. Krupińskiego „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Pilzno na lata 2012-2015”.

**Przewodniczący Rady
Miejskiej w Pilźnie**

Wiesław Ciszczon

Załącznik do Uchwały Nr XXV/237/2012
Rady Miejskiej w Pilźnie
z dnia 27 grudnia 2012 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY PILZNO
NA LATA 2012-2015**

Na zlecenie Burmistrza Gminy Pilzno
program opracował dr Andrzej B. Krupiński

Spis treści

1. Wstęp
2. Podstawa prawna gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Pilzno
3. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.
 - 5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Pilzno
 - 5.2.1. Położenie gminy, jej krajobraz kulturowy oraz zarys historii miasta Pilzna i wsi związanych z nim wsi
 - 5.2.2. Zabytki nieruchome
 - 5.2.3. Zabytki ruchome
 - 5.2.4. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy i zasady ich ochrony
 - 5.2.5. Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych
 - 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
 - 5.3.1. Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków
 - 5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków
 - 5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków
 - 5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy
 - 5.5.1. Zabytkowe obiekty nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy zasługujące na wpisanie do rejestru zabytków
 - 5.5.2. Zabytkowe obiekty ruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy Pilzno
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń
7. Założenia programowe
8. Zadania wynikające z programu opieki nad zabytkami do realizacji w latach 2012-2015
9. Źródła finansowania programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dofinansowania określonych w nim zadań:

1. Wstęp

Gmina Pilzno leży w zachodniej części województwa podkarpackiego i powiatu dębickiego. W skład jej wchodzi miasto Pilzno i 17 sołectw (wsi) leżących na obu brzegach środkowego Biegu Wisłoki. Rozciąga się ona na powierzchni 165,21 km² i liczy ponad 17850 mieszkańców. Jest to gmina w znacznym stopniu rolnicza. Na jej terenie występują dwa typy krajobrazu: równinny i podgórski; oba z dość dużej ilości obszarów leśnych i znaczących walorach widokowych. Główną jej oś komunikacyjną stanowi krajowa droga nr 4, będąca po części kontynuacją funkcjonującego od średniowiecza traktu prowadzącego z Krakowa na Ruś Kijowską, przy której powstało Pilzno oraz wsie Łęki i Parkosz. Druga ważna droga prowadzi lewym brzegiem Wisłoki z Pilzna przez Strzegocice i Bielowy do Jasła i dalej na południe.

Tradycja osadnictwa na terenie gminy Pilzno potwierdzona przez kamienne artefakty i około sto stwierdzonych stanowisk archeologicznych sięga neolitu, czyli młodszej epoki kamiennej. A pisana historia tego terenu zaczyna się w początkach XII wieku. Jednak pomimo tak długiej historii tej części województwa podkarpackiego do dziś przetrwało tu niezbyt wiele zabytków dawnej architektury i budownictwa. Z nich najdawniejsze to tylko powstałe w drugiej połowie XIV i początkach XV w. kamienne części struktur pilzneńskich kościoła farnego i klasztorowego. A najcenniejszymi obok nich zabytkami są późnogotycki drewniany w Łękach Górnych z 1485 r., znajdujący się w jego pobliżu, manierystyczny dwór z początków XVII w., w którym znajdowała się niegdyś ariańska kaplica i drukarnia. Do zabytków zasługujących na uwagę należą także murowano-drewniany kościół w Dobrkowie z XVI i XVII w., drewniane osiemnastowieczne kościoły w Machowej i Zwierniku dwór w Strzegocicach z początków XIX w., osiemnastowieczny budynek folwarczny w Jaworzu Górnym oraz piwnice kilku przyrynkowych kamieniczek w pilneńskim rynku. Wszystkie pozostałe zabytki architektury i drewnianego budownictwa wiejskiego pochodzą z końca XIX i pierwszej trzecji XX w. Z nich wiele w ostatnich dziesięciu latach zostało rozebranych, a wiele innych w wyniku porzucenia lub braku dbałości o nie ich właścicieli popadło w ruinę. Odnosi się to zarówno do starych chałup i budynków gospodarskich, ale także do klasycystycznego dworu z początków XIX w. i stajni podworskiej oraz stanowiącego ich oprawę rozległego parku krajobrazowego w Zwierniku. W rezultacie krajobraz kulturowy gminy Pilzno doznał znacznego uszczerbku i nadal nie przestaje być zubażany. A co gorsza świadomość tego, że zabytki są znaczącymi jego elementami i częścią naszego dziedzictwa i dobrami naszej kultury zdaje się nie być powszechna. Albowiem mało kto z mieszkańców miasta i gminy zdaje sobie sprawę z tego, że poświadczają one ciągłość osadnictwa na tym terenie, a są ważnymi elementami jej historycznego krajobrazu kulturowego będącego dokumentem historii i świadectwem kultury tutejszej społeczności, wspólnym jej mieniem i dziedzictwem służącym jej identyfikacji, edukacji i promocji. A to powinno zobowiązywać wszystkich mieszkańców gminy do szczególnej dbałości o ich zachowanie, utrzymanie w dobrym stanie i użytkowanie we właściwy sposób.

Niniejszy Program ochrony zabytków gminy Pilzno na lata 2012-2015 jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do aktów planowania w gminie. Określa on obecny stan jej krajobrazu kulturowego i zabytków oraz stan do jakiego należy dążyć aby oba te istotne elementy środowiska tak znaczące dla identyfikacji i komfortu życia miejscowej społeczności mogły służyć jej przez następne pokolenia. Ponadto wskazuje na działania, jakie winny być podejmowane przez władze gminne dla osiągnięcia owego stanu. Przy czym ważne jest, aby były one podejmowane przy współudziale mieszkańców gminy, w tym społeczników, nauczycieli, członków organizacji pozarządowych oraz użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych.

Przedstawiony Program jest pierwszym tego rodzaju dokumentem odnoszącym się do ochrony krajobrazu i dziedzictwa kulturowego gminy Pilzno. Stanowić zatem będzie punkt wyjścia dla przyszłych aktualizowanych programów uwzględniających zachodzące w tych obszarach zmiany, nowe uwarunkowania prawne oraz pojawiające się nowe formy działań podejmowanych na rzecz zachowania ich użytkowych, dydaktycznych i estetycznych walorów.

2. Podstawa prawna gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Pilzno

Podstawę prawną obowiązku sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) stanowiący, co następuje:

- ust. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
- ust. 2. Programy, o których mowa w ust. 1. mają na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji i przestrzennego zagospodarowania kraju;
 - 2) uwzględnienie ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, i edukacyjnych oraz wspiera nie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
 - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- ust. 3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiedni sejmik województwa, rada powiatu i gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- ust. 4. Programy, o których mowa w ust. 3 są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
- ust. 5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.
- ust. 6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Pierwszym polskim aktem prawnym w odnoszącym się do zagadnienia ochrony zabytków było Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o piece nad zabytkami, w którym określony został zakres terminu „zabytek” oraz zakres i sposoby ochrony obiektów zabytkowych. Kolejnym była ustawa z dnia 15 lutego 1962 r., której zabytki zostały określone jako dobra kultury. I tak jej art. 2 stanowiło objaśnienie, iż „dobrem kultury w rozumieniu ustawy jest każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną. Obecnie zagadnienie ochrony zabytków, dziedzictwa kulturalnego i środowiska, którego zabytki stanowią nierozdzielalną i znaczącą część występuje aż w trzech artykułach najważniejszego polskiego aktu prawnego - Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. :

- **art.5.:** Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

- **art. 6.** ust. 1.: Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

- **art. 86.:** Każdy jest zobowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z póź. zm.), a w szczególności wymienione niżej jej artykuły:

- **art. 3.:** Użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem sprawowane opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą twory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

- **art. 4.:** Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu
- 7) przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- **art.5.:** Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków do:

- 1) prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 2) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 3) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 4) popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

-**art. 6.1.:** Ochronie podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami budownictwa obronnego,
 - d) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - e) cmentarzami,
 - f) parkami, ogrodami, i innym formami zaprojektowanej zieleni,
 - g) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) zabytki ruchome będące w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów, zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i urządzeniami
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1988 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r.
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności;
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

- **art.6.2.** Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. (art. 6.2).

- **art. 7.:** Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków, który prowadzi wojewódzki konserwator zabytków
- 2) uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- 3) utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego,
- 4) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Z uwagi na znaczące walory krajobrazowe przyrodnicze terenu gminy Pilzno, a także na fakt, iż znaczącym dopełnieniem jej krajobrazu kulturowego są dobrze zachowany układ urbanistyczny historycznego centrum miasta Pilzna oraz ruralistyczny większości otaczających je wsi duże znaczenie ma też **art. 16 Ustawy**, ochrona jej krajobrazu poprzez utworzenie na jej terenie parku kulturowego.

ust. 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

ust. 2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

ust. 3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

ust. 4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

ust. 5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których park ma być utworzony.

ust. 6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Niezwykle ważne zapisy w sprawach ochrony zabytków pod adresem władz gminnych zawiera pięć następnych artykułów Ustawy:

- **art. 18.:**

- 1) Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań warunków gospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
- 2) W koncepcji, strategiach, analizach, planach studiach, o których mowa w ust.1, w szczególności:
 - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia ich ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
 - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę na zabytkami.

- **art. 19.:**

- 1) W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania uwzględnia się, w szczególności, ochronę:
 - a) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - b) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; parków kulturowych.

- 2) W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, których mowa w ust. 1.
- 3) W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **art. 20.:** Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **art. 21.:** Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

- **art. 22.**

- 1) Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
- 2) Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
- 3) Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
- 4) Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi ewidencję zabytków w formie kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

O zadaniach samorządów gminnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, na jakie wskazuje Ustawa z 23 lipca 2003 r., mówi także ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. (Dz. U. z 2001r., Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.). I tak jej rozdział drugi w mówiącym zakresie działania i zadaniach gminy art. 7 głosi: *Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*

Problematyka związana z ochroną zabytków i opieki nad zabytkami oraz środowiskiem znajduje się w i innych obowiązujących ustawach:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001r. – Prawo ochrony przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 13, poz. 123),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 14 lipca 2006 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków

Dnia 21 września 2004 r. Rada Ministrów przyjęła obowiązujący do dziś rządowy dokument p.n. Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013, który określa politykę kulturalną Państwa w warunkach rynkowych oraz główne jej cele, do których należą przede wszystkim:

- Zrównoważony rozwój kulturalny regionów w Polsce,
- Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe. W ramach tego priorytetu przyjęte zostały działania mające na celu poprawę fizycznego stanu zabytków, ich rewitalizację i adaptację dla nowych funkcji oraz zwiększenie ich dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów.
- Edukacja społeczeństwa obejmująca temat ochrony i zachowania dziedzictwa kulturalnego.

Dokumentem wprowadzającym w owe zagadnienia jest Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami opracowany w oparciu o tekst **Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020**, dopełnienie którego stanowi dokument wdrożeniowy: **Narodowy Program Kultury "Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego na lata 2004-2013)**, oparty o Tezy do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w których czytamy m.in.:

„Na dziedzictwo kulturowe człowieka składają się dobra kultury i dóbr natury. Zabytek - dawne materialne i niematerialne dobra kultury są ważną częścią składową tego dziedzictwa. Ich ochrona zadeklarowana została jako konstytucyjny obowiązek Państwa (art. 5 Konstytucji RP – *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...)*). Zabytki w swych materialnych wartościach są dobrem wspólnym, nad którym pieczę kodyfikuje artykuł 82 Konstytucji stanowiący: *Obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne*.

„Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla strefy ekonomii i gospodarki”.

„Zadaniem głównym państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższych latach mechanizmów porządkujących tę sferę, dostosowujących ją do warunków gospodarki rynkowej zarówno poprzez niezbędne uzupełnienia i korekty legislacyjne, jak i poprzez zmiany organizacyjne obejmujące konieczne rozszerzenie zakresu działań istniejących instytucji, aż po zmiany w strategii i organizacji ochrony. Te, niezbędne do wprowadzenia na drodze ewolucyjnej, zmiany powinny z jednej strony nie dopuścić do utracenia dotychczasowego bezcennego dorobku Polski w dziedzinie ochrony, z drugiej umożliwić funkcjonowanie i rozwój tej dziedziny Zjednoczonej Europy”.

„Opracowanie Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury, zgodnie z zapisem *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Program określa cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami”.

„Celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”. Bardzo istotne jest przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich: „Celem jest także stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) zasady *primum non nocere*,
- 2) zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku jego wartości (materialnych niematerialnych),
- 3) zasady minimalnej niezbędnej ingerencji,
- 4) zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- 5) zasady czytelności i odróżnialności dokonanej ingerencji,
- 6) zasady odwracalności metod i materiałów,
- 7) zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą zarówno konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów-architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych - codziennych użytkowników zabytkowych świątyń”. Podkreślić wypada, że odnoszą się w szczególności do ochrony zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; parków kulturowych. Winno się je uwzględniać w pracy nad studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Z uwagi na to, że Tezy zawierają główne wytyczne do działań w zakresie ochrony zabytków stały się punktem wyjścia stanowią obecnie punkt wyjścia dla niniejszego programu.

Przytoczone wyżej zapisy konstytucji odnoszące się naszego środowiska i dóbr kultury, a pośrednio i do zabytków stały się punktem wyjścia *Tez do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami*, a za nimi do *Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Podkarpackiego*, w którym go stwierdzono, co następuje: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

Powyższe stwierdzenie, jak i zapisy Programu ochrony zabytków woj. podkarpackiego przyjęto jako podstawę niniejszego Programu opieki nad zabytkami gminy Pilzno na lata 2012-2015. Program ten stanowi dokument uzupełniający w stosunku do wymienionych dalej aktów prawnych planowania gminnego. Przedmiotem jego jest gmina Pilzno jako podregion administracyjny i miejsce lokalizacji zabytków objętych programem. Głównym zadaniem programu jest wskazanie działań i sposoby ich realizacji, dzięki którym władze gminy będą mogły osiągnąć odczuwalną i akceptowaną przez społeczeństwo i przy jego współudziale poprawę stanu zachowania i sposobów użytkowania obiektów zabytkowych na terenie ich działania.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Niniejszy Program opieki nad zabytkami gminy Pilzno opiera się o następujące akty prawa miejscowego, dokumenty i opracowania:

- Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Pilzno na lata 2001- 2015 z dnia 3 kwietnia 2001 r.
- Aktualizacja Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego na lata 2001-2015. przyjęta uchwałą Nr XII/114/07 Rady Gminy z dnia 28 grudnia 2007 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego poszczególnych obszarów miasta i gminy Pilzno.
- „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Pilzno”, 2000 r.
- Program Rewitalizacji Obszaru Miejskiego Pilzna na lata 2006-2015, przyjęty Uchwałą Nr XVI/135/2012 Rady Miejskiej w Pilźnie z dnia 28 lutego 2012 r.
- Program Ochrony Środowiska dla Gminy Pilzno na lata 2003-2011 z uaktualnieniem na lata 2012-2015.

Przedmiotem jego jest ochrona zabytków i opieka nad zabytkami gminy Pilzno jako jednostki samorządu terytorialnego na lata 2012-2015. Głównym jego zadaniem jest specyfikacja zasobu i określenie charakteru znajdujących się na terenie gminy zabytków, a także zadań stojących przed samorządem gminy w związku z ciążącym na nim obowiązkiem ich ochrony i sprawowania nad nimi opieki, jej dziedzictwem historycznym i krajobrazem kulturowym. Jednym z założeń Programu jest zaangażowanie do działań na rzecz jego realizacji społeczności miasta Pilzna i wszystkich sołectw z terenu gminy (także właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych), członków Towarzystwa Przyjaciół Pilzna i Ziemi Pilźnieńskiej i innych organizacji pozarządowych z terenu gminy, a także uczniów miejscowych szkół.

Oprócz zadań związanych z ochroną zabytków i opieką nad nim Program wskazuje na konieczność ich dokumentowania potrzebę wynikającą z obowiązku mieszkańców gminy zachowania ich oraz całego dziedzictwa i środowiska kulturowego dla przyszłych pokoleń, a także właściwego wykorzystania jako wspólnej wartości służącej integracji mieszkańców miasta Pilzna i poszczególnych wsi poprzez poznawanie historii tej swojej małej ojczyzny oraz uświadomienie sobie walorów jej krajobrazu – wspierającego kształtowanie się w nich patriotyzmu lokalnego.

Tak jak Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 oraz Wojewódzki program ochrony zabytków w województwie podkarpackim na lata 2010-2013 tak również niniejszy Program ma za zadanie przeniesienie na poziom gminy Pilzna jej przepisów oraz wskazań zawartych w w/w Wojewódzkim programie. A zatem celem programu jest między innymi:

- włączenie problematyki ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych gminy,
- konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych,
- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i użytkowanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę zabytków ruchomych,
- stałą kontrolę stanu zachowania i użytkowania zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska terenu gminy,
- zapobieganie deprecjacji zabytków i doprowadzenie ich do zadawalającego stanu,
- zabezpieczanie i utrzymywanie obiektów zabytkowych i ich otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich historycznej formy i artystycznej wartości.
- określenie zasad udostępniania zabytków przez ich właścicieli dla celów naukowych, dydaktycznych i turystycznych, ponadto, określenie stanu ich zachowania, a ponadto egzekwowanie od właścicieli i użytkowników zabytków prowadzenia przy nich prac zabezpieczających je przed utratą przez nie walorów użytkowych, historycznych i estetycznych, przeprowadzania prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, podejmowanie działań mających na celu pozyskanie środków finansowych własnych Gminy i zewnętrznych na praktyczną ochronę obiektów zabytkowych, uwzględnianie tego, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje także podstawowe pojęcia z zakresu ochrony.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Pilzna na lata 2012-2015 jest narzędziem realizacji strategicznego celu określonego w **Aktualizacji Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Pilzna na lata 2001-2015** przyjętej przez Radę Gminy Uchwałą Nr XII/114/07 z dnia 28 grudnia 2007 r., jakim jest „poprawa życia mieszkańców poprzez inwestowanie w infrastrukturę społeczną w sektorze rozwój kapitału społecznego m.in. poprzez działania mające na celu zachowanie zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego”.

Jednym z celów planu operacyjnego jest „wykorzystanie i ochrona cennych zabytków gminy do kształtowania przestrzeni publicznej i terenu centrum miejscowości”. Dla osiągnięcia ich wyznaczono w Strategii cztery główne zadania:

1. Zabezpieczenie i renowacja obiektów zabytkowych.
2. Prace konserwatorskie i adaptacyjne w budynkach o wartości architektonicznej wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu.
3. Zagospodarowanie obiektów i terenów o specyficznych walorach dla celów turystycznych.
4. Odnowa centrum Pilzna.

Gminny Program opieki nad zabytkami konkretyzuje powyższy zapis w oparciu o dokładne rozpoznanie zasobu gminy co do ilości, rodzaju, charakteru, wartości historycznej, artystycznej i użytkowej oraz stanu zachowania znajdujących się na jej terenie zabytków nieruchomych i ich zespołów oraz, zabytkowych założeń zieleni, a także stwierdzonych już i przypuszczalnych stanowisk archeologicznych. Jest on przy tym zgodny z ustaleniami zawartymi w **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Pilzno z 2000 r.**, przyjętego uchwałą nr XXIX(173)2000 Rady Miejskiej w Pilźnie z dnia 28 grudnia 2000 r., w którym:

- 1) nakreślono wizję przyszłości gminy;
- 2) określono cele i priorytety jej rozwoju;
- 3) wskazano kierunki zagospodarowania przestrzennego.

Ponadto w cz. I: Studium wartości kulturowych krajobrazu dla miasta i gminy Pilzno” jego autorka, Barbara Bosak, przedstawiła niemal pełny wykaz obiektów zabytkowych wg stanu ich rozpoznania na grudzień 2000 r. Ponadto określiła strefy ochrony konserwatorskiej zabytkowych założeń urbanistycznych oraz zespołów i pojedynczych obiektów zabytkowych, stanowisk archeologicznych, a także określiła strefy ochrony krajobrazu kulturowego.

ad. 1 - Według niego w przyszłości gmina Pilzno będzie jednostką administracyjną o zwiększającej się liczbie mieszkańców z Pilznem jako aktywnym ośrodkiem administracyjnym, gospodarczym, kulturalnym i usługowym o zmodernizowanej infrastrukturze technicznej i społecznej. Gmina atrakcyjna przyrodniczo i krajobrazowo oraz o znacznych wartościach kulturowych.

ad. 2 - Jako główny cel strategiczny określony został trwały i zrównoważony rozwój gminy, niezbędny dla wzmocnienia stabilizacji demograficznej i utrzymania pożądanego poziomu życia mieszkańców.

ad. 3 - Rozwój gmin i kierunki jej zagospodarowania obejmie tereny zurbanizowane, aktywne rolniczo i leśne z uwzględnieniem rozwoju infrastruktury mieszkaniowej (nawiązanie do miejscowej tradycji budowlanej), drogowej i technicznej z uwzględnieniem ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych terenu oraz pojedynczych obiektów zabytkowych wraz otoczeniem oraz ich zespołów.

W **Miejscowym Planie Przestrzennego Zagospodarowania Gminy Pilzno** opracowanym dotychczas dla niektórych tylko jej obszarów jako obiekty zabytkowe podlegające ochronie wykazane zostały tylko wpisane do rejestru zabytków, a kwestię ochrony krajobrazu historycznego potraktowano nazbyt ogólnikowo.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Pilzno

5.2.1. Położenie gminy, jej krajobraz kulturowy oraz zarys historii miasta Pilzna i wsi związanych z nim wsi.

Gmina Pilzno zajmuje centrum zachodniej części województwa podkarpackiego. Rozciąga się ona na powierzchni 165,21 km² na obu brzegach środkowego biegu Wisłoki i obejmuje części kilku krain fizjograficznych: północno-wschodnią część Pogórza Ciężkowickiego, północno-zachodnią część Pogórza Strzyżowskiego i południowo-wschodnią część Płaskowyżu Tarnowskiego, charakteryzujących się znaczącymi walorami krajobrazu. Liczy ona ponad 17 570 mieszkańców, a w skład jej wchodzi miasto Pilzno i 17 sołectw: Bielowy, Dobrków, Gębiczyna, Gołęczyna, Jaworze Dolne, Jaworze Górne, Lipiny, Łęki Dolne, Łęki Górne, Machowa, Mokrzec, Parkosz, Podlesie Machowskie, Połomia, Słotowa, Strzegocice i Zwiernik. Rolę ośrodka administracyjnego, gospodarczego i kulturalnego pełni leżące na lewym brzegu Wisłoki miasto Pilzno mające blisko 5000 mieszkańców i jedenastowieczną metrykę. Z uwagi na znaczące walory przyrodnicze i krajobrazowe cały teren gminy Pilzno planu się objąć ochroną w ramach Jastrzębsko-Żdżarskiego Obszaru

Chronionego Krajobrazu, Obszaru Chronionego krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego i Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Ciężkowickiego. Jak wykazały przeprowadzone dotychczas badania archeologiczne oraz ich rozpoznane w ramach akcji pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski najstarsze ślady bytności człowieka na terenie gminy pochodzą z młodszej epoki kamiennej, a więc z sprzed około 2 tys. lat. A są też i późniejsze, jak choćby odkryte przez archeologów na terenie samego Pilzna ślady osady z okresu lateńskiego czyli wpływów rzymskich (I-III w. w. naszej ery). Nie możemy zatem wykluczyć, że już od tego czasu zaczyna się tradycja stałego tu osadnictwa związanego z kolonizacją doliny Wisłoki. Przypuszcza się także, że na plateau, na którym w połowie XIV w. powstało miasto Pilzno, już we wczesnym średniowieczu istniał warowny gród, który obok podobnych doń nad wisłockich grodów w Trzcinicy i Goleśz koło Kołaczyc należał do systemu osadniczo-obronnego wschodniej rubieży funkcjonującego od VIII do połowy X w. plemiennego „państwa” Wiślan, a który zniszczony został dopiero za panowania Bolesława Chrobrego (992-1025). I między innymi tę kwestię powinny wyjaśnić postulowane w niniejszym programie przyszłe badania archeologiczne.

Historia centralnej części obszaru gminy Pilzno sięga początków XII w. Albowiem po raz pierwszy samo miasto Pilzno, jeszcze jako osada należąca do benedyktynów z klasztoru w podkrakowskim Tyńcu, wymienione zostało w dokumencie kard. Idziego, legata papieża Innocentego na Węgry i Polskę z około 1124 r., który znamy z późniejszych odpisów. Dokumentem tym kardynał Idzi miał potwierdzić nadania poczynione na rzecz owego klasztoru przez króla Bolesława II Śmiałego pomiędzy 1058 a 1079 r. i królową Judytę, drugą żonę księcia Władysława Hermana z około 1105 r. Wiemy też, że w 1328 r. opat tyniecki Michał ową osadę wraz z karczmą, dochodem z jatek szewskich i rzeźniczych oraz wyłącznym prawem do łowienia ryb nadał niejakiemu Ursusowi (Niedźwiedziowi) i jego potomkom zobowiązując go do urzędzenia jej jako wieś na prawie magdeburskim, zwalniając przyszłych jej osadników na lat dwadzieścia od dziesięcin i innych ciężarów. Już wówczas owa wieś stanowiła ośrodek lokalnego handlu i rzemiosła, a jego centrum stanowił obszerny, wrzecionowaty rynek otoczony domami miejscowych kupców i rzemieślników. Dodać wypada, że już wtedy było Pilzno wsią parafialną w diecezji krakowskiej, zaś jej parafia podlegała dekanatowi sądeckiemu.

Dwadzieścia sześć lat później król Kazimierz Wielki odebrał benedyktynom wieś Pilzno, a dokumentem lokacyjnym z dnia 8 października 1354 r. polecił rycerzowi Dobiesławowi założyć na jej gruntach miasto królewskie na prawie magdeburskim o tej samej co ona nazwie, któremu nadał 20 łanów gruntów (około 500 ha), a jemu samemu jako zasadzcy dziedziczne w nim wójtostwo. Niedługo potem na rozległym plateau opadającym od zachodu w dolinę rzeki Wisłoki wytyczony został plan miasta z rynkiem o wymiarach 95 x 95 m i wybiegającymi z jego naroży czterema parami ulic, z ośmioma blokami zabudowy, z których każdy podzielony został na pięć bardzo wąskich, ale za to głębokich działek budowlanych. Z nich północno-wschodni przeznaczony został na kościół parafialny z otaczającym go cmentarzem, plebanią i budynkami gospodarstwa plebańskiego. Zapewne niedługo potem pośrodku rynku stanął drewniany ratusz, który z wieku XVI w. zastąpiono ponoć murowanym, a przy nim kupieckie i rzemieślnicze jatki i kramy. Przypuszczalnie jeszcze za życia Kazimierza Wielkiego tak uformowane miasto Pilzno zabezpieczone zostało ziemnym wałem obronnym i drewnianym częstokołem z dwiema bramami, z których jedna otwierała się na gościniec prowadzący do Krakowa, a druga na drogi prowadzące na Ruś i na Węgry. W pierwszej tercji XVI w. umocnienia te zostały zmodernizowane. Dokonał tego Jan Tarnowski zwany Ciężkim, który był starostą pilźnieńskim w latach 1518-1527 na polecenie swego krewnego hetmana Jana Tarnowskiego w związku z groźbą tureckiego najazdu na Polskę. Wtedy to w zachodnim ich odcinku miał powstać murowany arsenał i ziemna basteja. Być może ich ewentualne istnienie, przebieg i struktury tak jak i lokalizacja ratusza zostaną ustalone w trakcie postulowanych badań archeologicznych.

Za sprawą króla Kazimierza Wielkiego Pilzno nie tylko z benedyktyńskiej wsi przekształcone zostało w królewskie miasto, ale stało się ośrodkiem starostwa niegrodowego z dworem starościńskim w Strzegocicach, a od połowy XVI w. w Pilźnie, w skład którego oprócz Pilzna z Pilźnionkiem, wchodziły wsie Strzegocice i Słotowa, Bielowy i Dzwonowa, a także stolicą leżącego w granicach ówczesnego województwa sandomierskiego rozległego powiatu sądowo-skarbowego, obejmującego obecne powiaty dąbrowski i dębicki oraz części powiatów kolbuszowskiego, mieleckiego, ropczyckiego i tarnowskiego. Powiat ów rozciągał się na powierzchni 4000 km², do którego należały aż 402 miejscowości, w tym miasta Dąbrowa Tarnowska, Dębica, Głogów, Kolbuszowa, Radomyśl, Ropczyce, Sędziszów, Strzyżów, Tarnów, Tuchów i Żabno. Dzięki temu oraz faktowi, że znajdowało się na skrzyżowaniu ważnych dróg, z których jedna prowadziła z Krakowa do Lwowa i Kijowa, a druga z Sandomierza do Bardiowa oraz rozwijającemu się handlowi i rzemiosłu do połowy XVII w. Pilzno rozwinęło się w znaczący ośrodek administracyjny i gospodarczy. I jako taki pozostawało aż do pierwszego rozbioru Polski w 1772 r., w wyniku którego utraciło swoją dotychczasową pozycję na rzecz Tarnowa, a później także Dębicy. I niedługo potem spadło do rządu

niewiele znaczących miasteczek w tarnowskim dystrykcie utworzonego przez Austriaków Królestwa Galicji i Lodomerii, zwanego krótko Galicją. Dopiero w 1855 r. stało się na powrót siedzibą pilzneńskiego powiatu sądowego, a w 1934 r. władz obecnej gminy zbiorczej.

Z wchodzących w skład siedemnastu wsi gminy Pilzno najstarszą są sąsiadujące z nimi od południa Strzegocice, które wraz z Pilznem wymienione zostały w dokumencie kardynała Idziego z około 1124 r. Czasu powstania wszystkich innych nie znamy. Historycy utrzymują, że większość z nich powstała na miejscu znacznie starszych śródlęśnych osad o czym świadczą ich układy przestrzenne typowe dla łańców leśnych, a w wiekach XIV i XV przeniesione zostały z prawa polskiego na magdeburskie. Stąd w kilku do dziś przetrwały ich związane z nim układy zabudowy historycznych centrów oraz pasmowy układ ról. Z nich trzy mają parafie o czternastowiecznych metrykach (Dobrków z 1358 r., Łęki Górne z 1337, Zwiernik z 1337). Jedna wieś - Machowa - wsią parafialną została w 1843 r. (od 1779 r. była w niej duszpasterska placówka filialna parafii w Łękach Górnych). W Strzegocicach i Słotowej parafie powstały dopiero niedawno. Dodać też wypada, iż wsie Łęki i Parkosz, tak jak i Pilzno leżały przy coraz bardziej aktywnym od połowy XIV w. trakcie prowadzącym z Krakowa na Ruś Czerwoną i do Kijowa, a Strzegocice, Słotowa i Bielowy przy nad wisłockiej drodze wiodącej z Sandomierza na Węgry co przyczyniło się do ich znaczenia i rozwoju.

Pilzno. Jest ono jedynym miastem w gminie Pilzno i jej ośrodkiem administracyjnym, gospodarczym i kulturalnym. Powstało ona najpewniej na surowym korzeniu, na gruntach po benedyktyńskiej wsi o tej samej nazwie, w oparciu o dokument w lokacyjny króla Kazimierza Wielkiego z dnia 8 października 1354 r., którym nadał mu on prawo magdeburskie, 20 łańców pól i odpowiednie przywileje ustanawiając jego osadźcę i dożywotniego wójta w osobie niejakiego Dobiesława, do pierwszych jego obowiązków należało wytyczenie jego planu i przywołanie pierwszych osadników, którymi byli zapewne mieszkańcy wsi Pilzno oraz przybysze pochodzący przypuszczalnie ze Śląska, Czech i krajów niemieckich i – być może – Żydzi. Niedługo po tej dacie na owalnym plateau o wymiarach ok. 240 x 400 m, wznoszącym się nad lewym brzegiem Wisłoki, wytyczone zostało miasto. Jego plan miał formę terenu, na którym je rozplanowano. Ośrodkiem jego stał się rynek o wymiarach 95 x 95 m, z naroży którego wychodziły cztery pary ulic wyznaczających granice ośmiu bloków miejskiej zabudowy podzielonych na niewielkie działki budowlane.

Za sprawą Kazimierza Wielkiego powstał także kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela. Była to dość okazała budowla o kamiennej strukturze ścian, która wraz z otaczającym ją cmentarzem oraz towarzyszącą jej plebanią i zabudowaniami plebańskiego gospodarstwa zajęła znaczną część północno-wschodniego bloku miejskiej zabudowy. Przypuszczalnie jeszcze za życia tego króla miasto Pilzno otoczone zostało ziemno drewnianymi umocnieniami obronnymi z dwoma lub trzema bramami i jedną furta, a pośrodku rynku stanął otoczony jatkami i kramami drewniany ratusz, który w wieku XVI zastąpiono murem.

W średniowiecznym okresie historii Pilzna cała niemal zabudowa była drewniana – murem był tylko kościół parafialny i być może powstały w 1403 r. z fundacji króla Władysława Jagiełły kościół augustianów (ob. karmelitów). Składały się na nią zajmujące frontowe części działek siedliskowych niewielkie domki pilzneńskich mieszczan, zwrócone szczytami do rynku i głównych ulic, stojące za nimi budynki gospodarcze, karczma, wspomniany ratusz oraz kramy i jatki. Domy murem zaczęły pojawiać się dopiero w drugiej połowie XVI w., a i to tylko w pierzejach rynku. W ulicach nadal stawiano domy drewniane, ale już z piwnicami o murach i sklepieniach z łamanego piaskowca karpackiego. Niektóre ze wznoszonych przez najbogatszych i najbardziej znaczących pilzneńskich kupców i rzemieślników w XVI i XVII w. wzorowano na patrycjuszowskich kamieniczkach w Tarnowie. Były to obiekty piętrowe, w całości podpiwniczone, niektóre podpiwniczone o frontonach zwieńczonych attykami skrywającymi ich dachy. Jeden taki dom stał jeszcze po 1945 r. w środkowej części wschodniej pierzei rynku. Przy ulicy Węgierskiej 23 zaś zachował się jeden dom drewniany parterowy o kamiennych piwnicach, zapewne z ok. XIX w. stanowiący kontynuację dawniejszej tradycji budowlanej Pilzna.

Obecne oblicze historycznego centrum miasta rozciągające się pomiędzy wschodnim stokiem miejskiego plateau, tylnymi granicami działek należących do ul. ks. K. Szczeklika i Grodzkiej, krawędzią wschodniego stoku miejskiego plateau i ulicą Dąbrowskiego jest wynikiem realizacji planu lokacyjnego, przeobrażeń zaistniałych, zniszczeń jego zabudowy podczas najazdów Węgrów (1474) i Siedmiogrodzian (1665), licznych pożarów, a także w trakcie budowy przez Austriaków w 1785 r. drogi cesarskiej i zmian, jakie zaszły na przestrzeni XIX w. (głównie po 1867 r.) i w XX w. Zaznaczyć trzeba, iż w mniejszym stopniu obejmowały sferę jego planu, a znaczną całą jego zabudowę.

Bielowy. O początkach jej wiemy tylko tyle, że leżąca przy drodze z Pilzna do Jasła wieś ta jako królewska w starostwie pilźnieńskim istniała już w 1356 r. W 1527 r. Jan „Ciężki” Tarnowski herbu Leliwa, starosta pilźnieński w latach 1518-1527 kupił w niej sołectwo należące dotąd do tego starostwa. W 1530 r. mieszkańcy Bielowych wniosli do króla Zygmunta I Starego skargę na nadmierną robociznę w strzegocickim folwarku, jaki nakładała na nich Agnieszka Beta z Tęczyna, wdowa po nim, trzymająca w dzierżawie przejęte mężu starostwo pilźnieńskie. Niedługo potem konflikt między stronami zakończył się ugodą. Po pierwszym rozbiórze Polski w 1772 r. i po zlikwidowaniu przez Austriaków starostwa pilźnieńskiego Bielowy przejęły władze austriackie, a początkach XIX w. wystawiły na licytację. W rezultacie stały się własnością prywatną.

W początkach XIX w. Austriacy wytyczyli obecną drogę z Pilzna do Jasła, omijającą Bielowy od wschodu. Wiemy też, że 1857 r. liczyły 337 mieszkańców (obecnie ma ich ok. 520), a znajdujący się w niej folwark należał do Komornickiej. Pięćdziesiąt lat później był on własnością Marii Odrowąż-Pieniążek, która w 1914 r. wyszła za Czesława Łopuskiego herbu Ślepowron, ostatniego dziedzica tutejszego majątku.

Cechą charakterystyczną wsi Bielowy jest zachowany do dziś łańcuchowy układ przestrzenny, którego oś stanowi płynący przez nią potok Przymiarki. Jej zwarta zabudowa ciągnie się długimi szeregami zagród wzdłuż biegnących na obu brzegach owego potoku dróg. Z nią zaś idą prostopadłe do nich długie pasma rozłogów pól. Wszystkie składające się na zabudowę wsi coraz mniej liczne drewniane chałupy i budynki gospodarcze pochodzą wyłączenie z końca XIX w. i pierwszej tercji XX w.

Dobrków. Leżący na prawym brzegu Wisłoki, liczący 580 mieszkańców Dobrków jest wsią o czternastowiecznej metryce, wyrosłą ze znacznie starszej osady. Albowiem według dokumentu bpa krakowskiego Boddanta z 1358 r. Andrzej i Borysław herbu Topór, jej dziedzice, zobowiązani zostali przez niego do odbudowy w niej jej drewnianego kościoła, który zapewne padł pastwą ognia, a potem już odbudowany konsekrował. Nie ulega też wątpliwości, że w 1595 r. była w Dobrkowie szkołka parafialna. W latach 1565-1587 za sprawą ówczesnego jego dziedzica Mikołaja Koniecpolskiego herbu Pobóg, kasztelana rozpierskiego, który był kalwinem, murowany już kościół tutejszy stał się zborom protestanckim. W drugiej połowie XVIII w. wieś należała do Kajetana Bobrownickiego. Wtedy to słynny polski geograf Ewaryst Kuroparnicki (1734-1788), będąc w niej odnotował w dziele „Geografia albo dokładne opisanie królestw Galicji i Lodomerji”, iż jest w nim „piękny ogród, przewóz cesarski na Wisłocę na trakcie wiedeńskim, austerie osobliwie Pilźniatko i huty szklane (które ją) wślawiają”. Podczas rabacji w lutym 1846 r. zginęła ówczesna właścicielka Dobrkowa, Pelagia z Morskich Bobrownicka, której pomnik nagrobny znajduje się na miejscowym cmentarzu.

W 1885 r. zmarł kolejny właściciel dobrkowskiego majątku, Ferdynand Erhauser. Mniej więcej w tym czasie wieś miała 162 mieszkańców, a obszar dworski obejmował 169 ha ziemi ornej, łąk, ogrodów i pastwisk oraz kilkadziesiąt hektarów lasów, a w 1920 r. został częściowo rozparcelowany.

Dobrków leży na południowo-zachodnim stoku wysokiego wzniesienia. Obszar jej łączy w sobie trzy obszary o dość czytelnej, zróżnicowanej kompozycji: lokacyjny łańcuch leśnych, dworski i kościelno-plebański. Do niedawna jeszcze cała niemal jego zabudowa była drewniana. Murowany po części był tylko kościół (prezbiterium) i dwór oraz niektóre budynki dworskiego folwarku. Pierwszy murowany dom mieszkalny powstał w Dobrkowie dopiero w 1925 r. Obecnie drewniane chałupy i budynki gospodarcze należą tu do rzadkości, a najstarsze z nich pochodzą z początków XX w. Drewniane są też siedemnastowieczne prezbiterium kościoła parafialnego oraz jego kaplica i wieża z XVII w.

Gębiczyna. Licząca ok. 370 mieszkańców Gębiczyna leży na kulminacji rozległego wzniesienia na prawym brzegu Wisłoki. Jako wieś szlachecka w parafii Dobrków pojawiła się w XVI w. I tak wiemy, że od ok. 1550 do 1588 należała do braci Mikołaja i Stanisława Koniecpolskich h. Pobóg, z których pierwszy był kasztelanem rozpierskim. Już wtedy był w niej folwark a w 1849 r. drewniany dwór stojący przy drodze do Połomi i nie istniejący już folwark. W 1881 roku zaś odnotowane zostały jeszcze inne należące do owego dworu obiekty: tartak, dwa browary i trzy młyny wodne. W 1911 r. powstała we wsi jednoklasowa szkoła, którą dwadzieścia lat później po raz pierwszy rozbudowano (po raz drugi już po II wojnie światowej). W 1926 r. jako właściciel dworu odnotowany został Michał Staroń, emerytowany profesor i były burmistrz Dębicy.

Gębiczyna jest wsią o charakterze samotniczym i o rozproszonej zabudowie. Do dziś nie zachowały się w niej tylko resztki zespołu dawnego dworu stodoła i studnia w zagrodzie nr 77, gruntownie przebudowana szkoła oraz dwie przydrożne kapliczki budynkowe z 1772 r. i połowy XIX w.

Gołęczyna. Wieś ta leży na prawym brzegu Wisłoki sąsiadując od południa z Dobrkowem. W 1523 r. jako Golicówka wraz z Jaworzem prawem kaduka przypadła królowi Zygmuntowi I Staremu po zmarłym bezpotomnie Mikołaju Jaworskim. Ten z kolei przekazał ją Janowi Tarnowskiemu zw. Ciężkim, staroście pilzneńskiemu jako rekompensatę pożyczanej od niego 1000 zł węgierskich, a od połowy XVI w. do 1587 r. do Mikołaja Koniecpolskiego herbu Pobóg, kasztelana rozpierskiego. W 1841 r. Gołęczynę określono jako należącą do Dobrkowa. Obecnie jest to wieś o samotniczym układzie zagród zabudowana w znacznej mierze współczesnymi nam obiektami. A jedynym w nim akcentem historycznym jest pomnik poświęcony partyzantom AK i ofiarom terroru hitlerowskiego z lat 1939-1945, wystawiony w 1967 r. przy drodze do Połomi.

Jaworze Dolne i Jaworze Górne. Niegdyś obie te wsie (sołectwa) stanowiły jedną wieś – Jaworze. Tak było przypuszczalnie jeszcze w 1. połowie XIX w., ale w aspekcie własności i zagospodarowania obszarów dworskich jeszcze do roku 1945r. Dlatego znacząco większy okres ich dziejów należy rozpatrywać łącznie, tak jak i charakterystykę i tradycje ich układów przestrzennych.

Czasu powstania wsi Jaworze nie znamy. Przypuszczać jednak możemy, że rozwinęła się ona z pierwotnej osady, jaka się tu pojawiła w ramach bardzo wczesnej kolonizacji doliny Wisłoki. Wskazują na to ustalenia jakie poczynili archeolodzy w ramach badań terenowych i akcji Archeologiczne Zdjęcie Polski. Natomiast analiza układu ról wskazuje na to, że jako wieś rycerska na prawie magdeburskim lokowana została w XIV lub XV w. Pewne jest, że już wtedy należała do parafii w Sobkowie, a w 1473 r. jako jej dziedzic występował niejaki Mikołaj z Jaworza. Wiemy też, że w 1523 r. wraz Golicówką (obecną Gołęczyną) po śmierci jej ówczesnego dziedzica Mikołaja Jaworskiego prawem kaduka przypadła królowi Zygmuntowi I Staremu. Ten z kolei przekazał je Janowi Tarnowskiemu zwanemu Ciężkim, jako rekompensatę za pożyczone mu przez niego 1000 zł węgierskich, a od połowy XVI była w posiadaniu braci Mikołaja i Stanisława Koniecpolskich herbu Pobóg. Wiemy też, że od końca XVIII w. należała do Pieniążków i Bobrownickich, którzy byli jej dziedzicami jeszcze w połowie wieku XIX w. Potem tutejszy majątek obejmujący obie części Jaworza wraz ze znajdującym się na terenie Jaworza Górnego nieistniejącym już dworem i głównym folwarkiem należał do zmieniających się dość często różnych właścicieli, którymi byli Pieniążkowie i Pieniążkowie - Łopuscy.

Od początków istnienia Jaworze miało, i do dziś zachowało, liniowy, zagrodowy układ zabudowy. Obecnie w obu jej dawnych częściach przeważają nowe murowane obiekty. Ale nadal układ jej odpowiada przebiegowi głównej drogi i sieci podrzędnych starych i nowych dróg. Należy jednak pamiętać, że pierwotne podziały własnościowe ról w nich, tak jak i w innych wsiach gminy Pilzno, uległy znacznym przekształceniom w skutkiem procesu powstawania od połowy XIV w. folwarków, w wyniku wtórnych własnościowych podziałów rodzinnych oraz podziałów gruntów ziemiańskich w ramach reform rolnych przeprowadzonych w początkach lat 20. ubiegłego wieku i po 1945r. Negatywnym skutkiem dla historycznego krajobrazu kulturowej wsi ziemi pilzneńskiej, a także Jaworza, było zniknięcie z niego w ostatnich dekadach kilku ziemiańskich założeń dworsko-parkowych i niemal wszystkich folwarcznych. A postępujące coraz szybciej zmiany kulturowe społeczeństwa sprawiają, że drewniana zabudowa wsi staje się zjawiskiem unikatowym. I tak nie ma już nawet śladu po dworze i parku dworskim znajdującym się nad brzegiem Wisłoki w Jaworzu Górnym, a z towarzyszącego mu folwarku pozostał tylko jeden murowany budynek z XVIII lub z początków XIX w., który jeszcze kilkanaście lat temu stanowił część zespołu budynków gospodarczych otaczających z trzech stron kwadratowy dziedziniec pełni obecnie rolę domu mieszkalnego obecnych jego właścicieli.

Lipiny. Sąsiadująca od strony północnej z Pilznem wieś Lipiny wraz z przysiółkami Kozia Wola i Wola Lipieńska, Rzędziny i Zajączkowie, z których dwa pierwsze były niegdyś odrębnymi wsiami, rozciąga się na rozległej nadwisłockiej równinie. Powstała ona na miejscu śródleśnych osad około połowy XIV w. Wszak już w 1336 r. odnotowana została jako wieś w parafii Pilzno. Wiemy też, że w 1372 r. sołtysowi Lipin Mikołajowi powierzono zadanie założenie miasta Dębicy. Wynika z tego, że już wtedy Lipiny było wsią na prawie magdeburskim. Przed rokiem 1786 zaś E. Kuropatnicki, wybitny polski geograf, odnotował w swoim dziele „Geografia albo dokładne opisanie królestw Galicji i Lodomeryi” zanotował, że „Łęki i Lipiny z sobą łączące się, obie dziedziczne domu hrabiów Lubienieckich..., obfitują w lny i trzców”. Po 1850 r. ówczesna właścicielka Lipin Joanna Lubieniecka ofiarowała cały lipiński majątek wraz z założeniem dworsko-parkowym i folwarkiem karmelitom z Pilzna. Ci pod koniec XIX w. w drewniany jej dwór zastąpili murowanym neogotyckim domem zakonnym, w którym urządzili kaplicę, będącą obecnie kościołem parafialnym Lipin i powiększyli park.

Historyczne centrum liczących ponad 1450 mieszkańców Lipin ma układ łańowy, którego osią kompozycji jest wijący się potok. Składają się nań dwa krzyżujące się pasma wielobudynkowych dawniej zagród o drewnianych chałupach i budynkach gospodarskich, miejsce których obecnie zajmują w znacznej mierze tylko współczesne nam domy mieszkalne, garaże i przydomowe ogródki. Do dziś z dawnej zabudowy Lipin pozostały tylko murowane budynki folwarczne: ustawione na planie litery C dwie obory i stodoła oraz stojący oddzielnie spichlerz.

Łęki Dolne i Łęki Górne. Do 30. lat XVII w. Łęki Dolne i Górne stanowiły jedną wieś - Łęki, sąsiadującą od zachodu z Pilznem, a która ciągnęła się długim łańcuchem zagród dnem doliny rzeki Dulczy, stanowiącej granicę między południową krawędzią Płaskowyżu Tarnowskiego i północnych wzniesień Pogórza Ciężkowickiego. Daty powstania owych Łęk nie znamy, ale możemy mieć pewność, że jako rycerska wieś na prawie magdeburskim powstały już w 1. połowie XIV w. (istniały już ponoć w 1326 r.), i już wtedy miały być wsią parafialną z drewnianym kościołem p.w. św. Bartłomieja. Ale pierwszym znanym nam jej dziedzicem był występujący w połowie XV w. Zaklika Międzygórski herbu Topór. Z uwagi na to, że rozciągały się na długości kilku kilometrów, dość wcześnie poszczególne jej części były w posiadaniu różnych właścicieli. Z nich na pierwszy plan wysunęła się ich część górna z kościołem parafialnym i siedzibą pierwszych ich właścicieli. Od drugiej połowy XV w. do 1503 r. jakieś jej części należały do pieczętującego się tym samym co oni herbem Stanisława Łęckiego zw. Kolczek i dwojga jego dzieci, Stanisława i Katarzyny, którzy mieli w górnej części Łęk swoją siedzibę i do Barbary Marcinkowskiej. Już wtedy jedna z części Łęk określona została jako *Laki superior* (Łęki Górne). Było to jedna nie tyle urzędowa ich nazwa co określenie usytuowania w stosunku do jej dwóch pozostałych części: średniej i dolnej. Właściwy podział Łęk na Dolne i Górne nastąpił dopiero w 1637 r. co poświadczają odrębne dla dwóch ich części rejestry poborowe z tego czasu.

Z wielu szesnastowiecznych właścicieli Łęk najbardziej znaczącymi byli Tarłowie herbu Topór, do których w latach 1540-1599 należała cała niemal ich górna część. Z nich postacią najwybitniejszą był Jan Tarło, kasztelan małogoski, wojewoda lubelski i starosta pilzneński w l. 1555-1585, zmarły w 1587 r. Jemu to, jako zagorzałemu arianinowi, niektórzy historycy przypisują wystawienie istniejącego do dziś w Łękach Górnych murowanego budynku ariańskiego zboru, unikalnej w naszej części Małopolski manierystycznej budowli, w której oprócz kaplicy miała znajdować się ariańska drukarnia i biblioteka, a który w 30. latach XIX w. zaczął pełnić rolę ziemiańskiego dworu. Inni historycy za inicjatora budowy owego zboru uważają Lubienieckich, a jeszcze inni jego powstanie wiążą z osobą kalwina Jerzego Mniszcha (1548-1613), wojewody sandomierskiego, którego żona była Jadwiga Tarłówna, córka Mikołaja Tarły, brata wspomnianego Jana, który w kronice parafialnej Łęk Górnych odnotowany został jako kolator jej kościoła. Problem z powstaniem owego obiektu polega na tym, iż jego forma oraz architektoniczny i plastyczny wystrój wskazują na to, że powstał najwcześniej w początkach XVII w., a co do udziału wyżej wymienionych mamy prawo mieć uzasadnione wątpliwości. Dlatego też temat ten musimy uznać za nadal otwarty i wymagający pogłębionych badań.

Na przełomie XVI i XVII w. właścicielami całych jeszcze Łęk, a od 1629 r. tylko ich części byli Romerowie herbu Jelita. Z nich Wojciech w 1638 r. ufundował kościelną prebendę p.w. Św. Wojciecha i szpital (przytułek) dla ubogich.

Łęki Dolne i Łęki Górne mają pasmową zabudowę, której zrąb pochodzi z czasów lokacji i jest typowy dla łańów leśnych. Wyróżniają się w niej przede wszystkim dwa założenia dworskie i trzy folwarczne. Ich zabudowa ciągnie się doliną Dulczy i po dolnych stokach otaczających ją wzniesień, a przerywana jest jarami spływających do rzeki potoków oraz wylotami bocznych dróg. Obecnie w 85 procentach przeważają w nich współczesne domy murowane i w 75 także budynki gospodarcze. Obiekty drewniane pochodzą z pierwszej połowy XX w. Z nich najmniej kilkanaście nie jest już użytkowanych.

1. **Ł ę k i D o l n e.** Przypuszczalnie w połowie XVIII w. jakaś część Łęk Dolnych należała do Lubienieckich, a w 1777 r. należały do Rylskich herbu Ostoja. A w 1795 r. były w posiadaniu Michała i Katarzyny z Łętowskich Bobrownickich, którzy zapewne wybudowali w nich klasycystyczny, zachowany częściowo do dziś, dwór z niewielkim parkiem krajobrazowym i towarzyszącym mu folwarkiem. W 1845 r. dziedzicem wsi był Tytus Bobrownicki, jeden z przywódców niedoszedł do skutku powstania krakowskiego, a w latach 30. XX w. należał do Wykowskich. Obecnie założenie dworsko parkowe (posesja nr 13) stanowi własność prywatną Krystyny Bryl.

Już od końca XVIII w. w granicach Łęk Dolnych, w ich części zwanej Wygodą, był też inny jeszcze folwark. W pierwszej połowie XIX w. należał do Lubienieckich, a później do pilzneńskiego klasztoru karmelitów. Przypuszczalnie po 1850 r. na jego terenie powstał piętrowy murowano-drewniany budynek mieszkalny (dwór?) z niewielkim parkiem krajobrazowym i stawem, któremu towarzyszył browar. Cały ten

zespół w 1925 należał do Tomasza Augustyna, wójta Łęk Dolnych, a obecnie jest w posiadaniu Arkadiusza Augustyna.

2. **Łęki Górne.** Od XVII w. stanowią odrębną, wydzieloną z pierwotnej wsi Łęki jednostkę osadniczą. Fakt ten zdaje się potwierdzać odrębny dla nich rejestr poborowy z 1637 r. W tym czasie część ich była w posiadaniu Wojciecha Romera (do Romerów należała w l. 1599 - 1680). A w roku 1733 r. jako właściciele Łęk Górnych wraz z budynkiem zboru arjańskiego odnotowani zostali Augustyn i Teresa Lubienieccy. Niewykluczone, że obiekt ten w posiadaniu ich spadkobierców był jeszcze w początkach XIX w., a w 1830 r. dawny zbór miał zostać zamieniony na dwór ziemiański.

W pierwszej połowie XIX w. posiadłość ziemską wraz dworem należał do Bobrowskich, a 1853 r., już po zniesieniu pańszczyzny na terenie Galicji, Felicja z Bobrowskich Pruszyńska wyprzedła znaczną część obszaru dworskiego, a na zachowanym folwarku rozpoczęła hodowlę owiec. Trzydzieści lat później dwór i folwark były w posiadaniu W. Brzozowskiego. W tym czasie Łęki Górne liczyły 1700 mieszkańców. Wtedy też wielu z nich wyruszyło na emigrację, głównie do Ameryki. Ostatnimi właścicielami znajdującego się w nich majątku ziemskiego byli do 1945 r. Jan - i Helena Artwińscy. Pomnik nagrobny Jana Artwińskiego (1868-1944) i jego syna Józefa (1909-1945) znajduje się na cmentarzu w Łękach Górnych.

Łęki Górne są wsią o skupionej zabudowie pasmowej, w której zrab planistyczny (historyczne centrum), w którym mieści się dawny zespół kościoła parafialnego, cmentarz z kwaterą grobów żołnierskich z I wojny światowej nr 239, oraz założenie dworsko-parkowe z sąsiadującymi z nim nieckami wyschniętych stawów rybnych i teren dawnego folwarku. Układ przestrzenny Łęk Górnych, który przetrwał od czasów lokacji jest typowy dla łanów leśnych. Obecnie zabudowa ich jest w 90 procentach współczesna. Składają się na nią murowane domy mieszkalne i budynki gospodarcze zagród i pojedyncze domy mieszkalne na nowo wytyczonych parcelach. Najstarsze z około czterdziestu drewnianych domów mieszkalnych i budynków gospodarczych mogących uchodzić za zabytkowe pochodzą z pierwszej trzecji XX w., a kilka już opuszczonych popada w ruinę.

Machowa. Znajdująca się przy drodze nr 4 około 7 km na północ od Pilzna wieś ta rozciąga się na rozległej równinie będącej fragmentem południowej części Płaskowyżu Tarnowskiego. Powstała ona na miejscu istniejącej już w XIV w. osady, a lokowana została w oparciu o akt lokacyjny z dnia 16 sierpnia 1406 r., na którym widnieją podpisy jej założycieli: braci Michała, Jana i Jakuba oraz Jana z Dębicy. Od tego czasu była wsią szlachecką na prawie magdeburskim należącą do parafii w Łękach Górnych.

W pierwszej połowie XVII w. Machowa należała m.in. do Wojciecha Romera, właściciela górnej części wsi Łęki (ob. Łęki Górne), który w 1608 r. poczynił zapis przekazując dochody z niej na rzecz ich kościoła parafialnego. Od drugiej połowy tegoż wieku przez następnych sto lat była wsią Lubienieckich (w 1699 r. posiadał ją Jan Paweł Lubieniecki, do którego należały także Lipiny i Parkosz, a w 1783 do Antoniego Lubienieckiego, chorążego pilzneńskiego). W międzyczasie przez kilka lat właścicielem jej był Maciej Niemyski, który zapisał się w jej historii jako fundator zbudowanego w niej kościoła p.w. Św. Trójcy (1778), pełniącego zrazu rolę placówki filialnej, a później niezależnej ekspozytury parafii w Łękach Górnych. Aż w 1925 r. stał się kościołem parafialnym Machowej

Na przełomie lat 70. i 80. XVIII w. właścicielem Machowej został Walenty Ankiewicz h. Abdank (1720-1781), a w początkach XIX w. wnuk jego Stanisław Aleksander Ankiewicz (1782-1840). On to zapewne zbudował w niej barokowo-klasycystyczny pałac otoczony rozległym ogrodem „angielskim. Niestety, w 1958 r. pałac ten doszczętnie spłonął, a dwa lata później reszki jego wysadzili saperzy z Dębicy. Po 1980 r. kolejni właściciele terenu po tym założeniu pałacowo-parkowym zbudowali nowy „dwór” powodując unicestwienie fundamentów pałacu i zatarcie pierwotnej kompozycji parku. Pomimo tego dla wielu ludzi Machowa jest wielce interesująca z uwagi na to, że była miejscem urodzenia Henryki (Henrietty) Ewy Ankiewiczówny (1810-1879), córki Stanisława Ankwicza, będącej drugą młodzieńczą miłością Adama Mickiewicza, a która po śmierci spoczęła w krypcie znajdującej się pod prezbiterium machowskiego kościoła. Gdy zmarła machowski majątek objął w posiadanie Mieczysław Szczepanowski. A ostatnim jego właścicielem był do 1945 r. Tytus Kasprzykowski.

Machowa jest wsią o czterech przysiółkach (Borki, Granice, Koniec, Zależnica) i ok. 790 mieszkańcach. Ma złożony układ przestrzenny, łączący rozplanowanie typowe dla łanów leśnych z kościołem parafialnym i cmentarzem, budynkiem starej szkoły i zachowaną częścią parku oraz po większej części nową już zabudową historycznego centrum i samotniczymi zagrodami rozproszonymi na dużym obszarze Południową jej część zajmuje duży Las Machowski.

Mokrzec. Leżący między Dobrkowem a Wisłoką Mokrzec to niewielka wieś o 225 mieszkańcach. Istniał on już w początkach XIV w. Pierwszą znaną nam z dokumentów archiwalnych, a związaną z nim postacią jest Piotr z Mokrzca, który wspomagał Władysława Łokietka w jego walkach o tron i który z jego nadania został później kasztelanem sandomierskim.

Dzieje Mokrzca przez całe wieki związane z historią Dobrkowa. I tak na przykład w pierwszej połowie XVI w. należała do Mikołaja i Stanisława Koniecpolskich, do których należały także Dobrków i Parkosz. Ale o jej późniejszych dziejach wiadomo obecnie tylko m.in. to, że w XIX w. był w nim folwark z dworem zarządców, a w 1909 r. tartak i gorzelnia Jakuba Adera, a mieszkańcy jej uprawiali chmiel. Później folwark był własnością Zborzilów, dziedziców majątku dobrkowskiego.

Obecnie kompozycja układu przestrzennego Mokrzca opiera się na dwóch krzyżujących się ulicach o wielobudynkowej, współczesnej już w przeważającej części, zabudowie zagrodowej, z których jedna jest równoległa do nurtu Wisłoki, a druga do niego prostopadła. Najstarsze z nielicznych już drewnianych domów mieszkalnych i budynków pochodzą z pierwszych dwudziestu lat XX w.

Parkosz. Leżąca w zakolu Wisłoki na prawym jej brzegu wieś ta o ok. 1050 mieszkańcach istniała zapewne już w XIII w., a jako rycerska w parafii Dobrków lokowana została na prawie magdeburskim w XIV w. Niestety o jej dawniejszej przeszłości wiemy tylko tyle, że w pierwszej połowie XVI w. wraz Dobrkowem, Gołęczyną Jaworzem i Mokrczem należała do będących kalwinami Mikołaja (zm. przed 1587 r.) i Stanisława (zm. w 1588 r.) Koniecpolskich h. Pobóg, synów starosty przemyskiego Stanisława Koniecpolskiego, którym przypisuje się zupełnie niesłusznie, budowę pierwszego parkoskiego dworu. Warto wiedzieć, iż pierwszy z nich będąc kasztelanem rozpierskim dał początek starszej, kasztelańskiej linii swojego rodu, a drugi linii hetmańskiej. W 1700 r. wraz z Mokrczem była w posiadaniu Alberta Krzyżanowskiego, a później do Zofii z Bobrku Arcichowskiej i jej synów z pierwszego małżeństwa: Józefa i Szymona Halkiewiczów. W XIX w, zaś Parkosz był w posiadaniu Kajetana Bobrownickiego, dziedzica Mokrzca i Jaworza. Być może on to właśnie zbudował znajdujący się przy drodze krajowej nr 4 murowany klasycystyczny dwór i otaczające go założenie ogrodowo-parkowe oraz usytuowany po jego wschodniej stronie folwark. W 1846 zarządcą wsi był szwagier Bobrownickiego Józef lub Jerzy Nowak. W pierwszej ćwierci ubiegłego wieku tutejszy majątek należał do Marii ze Stajałowskich Jurkiewiczowej, a ostatnią jego właścicielką do 1945 r. była mieszkająca w poddębickiej wówczas Wolicy Helena Płocka.

Obecnie w Parkoszu oprócz dworu i towarzyszącego mu parku w Parkoszu z obiektów zabytkowych jest tylko murowany budynek szkoły podstawowej z 1930 r., kilka chałup, z których najstarsza powstała w 1897 r. oraz cmentarz żołnierski z czasów pierwszej wojny światowej. Wieś ta ma pasmowy układ, typowych do wsi lokowanych na prawie magdeburskim. Oś jego stanowi droga ze zwartą zabudową po obu jej stronach z znaczną przewagą nowych, murowanych domów mieszkalnych i budynków gospodarczych. Poza jej centrum znajduje się tylko zachodni jej przysiółek Łobuzie, w którym już w początkach XV w. był most na Wisłocę..

Podlesie. Jest to wieś uformowana ostatecznie w początkach l. 30. XX w. w wyniku łączenia w okresie od XVIII do początków XX w. kilku osad śródlęśnych i siedlisk należących do Łęk Górnych i Machowej, po których do dziś powstały nazwy ich głównych części: Księżę Podlesie i Podlesie Machowskie. Ma ona rozproszoną zabudowę przeplatającą z enklawami leśnymi. Ma on rozproszoną zabudowę i centrum na skrzyżowaniu leśnych dróg, w którym znajduje się kilka wielobudynkowych zagród o współczesnej, murowanej już zabudowie oraz powstałe po 1930 r. murowane budynki szkoły i Domu Ludowego (ob. sklep). Do atrakcji tej wsi należy jej naturalny krajobraz, a także obejmujący ponad trzy hektary rezerwat florystyczny „Ślotwina” i znacznych rozmiarów łąk narzutowy.

Połomia. Niewielka ta wieś o 75 mieszkańcach należy do parafii w Dobrkowie, a znajduje się na trzech niewielkich śródlęśnych polanach w północnej części Pogórza Strzyżowskiego. Istniała już ponoć w 1516 r., kiedy to Jan „Ciężki” Tarnowski, starosta pilzneński miał objąć ją w posiadanie z nadania króla Zygmunta I Starego, który odebrał ją jej dotychczasowemu posiadaczowi. Jest jednak informacja bardzo niepewna, jako że starostą został on dwa lata później. W latach 1550-1588 zaś ł należała do Mikołaja Konecpolskiego, kasztelana rozpierskiego. W tym czasie miało w niej być osiem zagród. Kolejne o niej wiadomości pochodzą dopiero w roku 1887 r.. Było w niej wówczas 168 mieszkańców, 31 domów, folwark należący do Garbaczyńskich z ich dworkiem, 3 „huty szklane”, browar i wytwórnia garnków z „białego kruszca”. Poza tym niektórzy z jej mieszkańców zajmowali się wypalaniem węgla drzewnego. Obecnie jest w niej 17 gospodarstw i 3 domy zamieszkałe okresowo. Z nich tylko trzy są drewniane.

Słotowa. Sąsiaduje ona od południa z Pilznem. A jest jedną z najstarszych i najludniejszych wsi gminy. Albowiem jako monarsza i należąca do parafii w Pilźnie odnotowana została obok Strzegocice i Bielowych już w 1354 r. jako wieś starostwa pilzneńskiego, obecnie zaś liczy około 1100 mieszkańców. Dwadzieścia lat później za sprawą króla Kazimiera Wielkiego przeniesiona została z prawa polskiego na bardziej korzystne dla jej przyszłego rozwoju magdeburskie. W dokumencie z 1536 r. odnotowano, że było w niej 28 kmiec i na 18 łanach. A zatem na każdego z nich przypadało ponad 16 hektarów.

Od chwili przeniesienia Słotowej na prawo magdeburskie zarządzali nią dziedziczni sołtysi, do których też należało prawo sądenia jej mieszkańców. Pierwszym był nieznany z imienia jej zasadzca, który doprowadził do wytyczenia jej planu przestrzennego, zasiedlenia i zagospodarowania. Już od końca XIV w. byli nimi z reguły kolejni starostowie pilzneńscy, którzy wykupiwszy owe wójtostwo czerpali z niego niemałe korzyści. Ostatnim z nich był jeden z członków rodziny Płockich, który w 1809 r. za udział w skierowanym przeciw władzom austriackim powstaniu pilzneńskim utracił majątek i zlikwidowany przez nie urząd sołtysa. W roku następnym pierwszym prywatnym właścicielem Słotowej z nadania cesarza monarchii austro-węgierskiej został Austriak, baron Meltzer. A w roku 1830 wieś tę kupiła księżna Fürstin von Woroniecka i włączyła ją do swojego dominium, na które składały się m.in. Strzegocice, Bielowy i Dulczówka, a z jej ramienia zarządzał nim dzierżawca Aleksander Sak, który zginął podczas chłopskiej rabacji w lutym 1846 r.

W 1882 r. słotowski majątek z dworem i folwarkiem kupili Ludwika i Jan Kochanowscy. Ale dwa lata później sprzedali go pochodzącym z Czech Franciszkowi i Annie Efflerom, w posiadaniu których pozostawał do 1902 r. Po tragicznej śmierci F. Efflera zadłużony majątek przejęli jego wierzyciele. Resztę zaś kupili miejscowi gospodarze.

Około 1805 r. wielu mieszkańców Słotowej udało się na emigrację zarobkową do Ameryki, a w roku 1907 otwarto w niej jednoklasową szkołę, w 1922 r. szkołę czteroklasową, a w 1936 r. firma górnicza ze Śląska podjęła budowę kopalni rudy żelaza, usytuowanej przy drodze prowadzącej do należącego do Wziernika przysiółka Budyń. W 1960 r. powstała we wsi szkoła siedmioklasowa, a w 1981 samodzielna parafia.

Łanowy układ przestrzenny historycznego centrum Słotowej pochodzi z czasów jej lokacji na prawie magdeburskim. Oś jego stanowią prowadząca przez wieś droga i potok Przymiarki, po obu stronach których rozciągają się prostopadłe do nich parcele budowlane, a za nimi pola w układzie łanowym. Układ ten zamknięty jest od południa pozostałościami po obszarze dworskim z folwarkiem Sołtystwo. Obecnie zabudowa wsi składa się w przeważającej części z współczesnych, murowanych domów mieszkalnych i budynków gospodarczych.

Strzegocice. Sąsiadująca z Pilznem i Słotową wieś ta jest zapewne najstarszą w gminie Pilzno, jako że po raz pierwszy wymieniona została już w zapiskach dwunastowiecznego Kodeksu Dyplomatycznego klasztoru benedyktynów w podkrakowskim Tyńcu, a w roku 1328 wraz z Pilznem miała zostać przeniesiona na prawo magdeburskie, a w dokumencie lokacyjnym króla Kazimierza Wielkiego z 1354 r. określona została jako królewska, stanowiąca uposażenie wójtów i starostów pilzneńskich. Dwa lata później mieszkańcy jej zostali przypisani do parafii w Pilźnie. Według lustracji starostwa pilzneńskiego z 1536 r. był w niej „folwark królewski, dwór, 7 zagród służebnych, karczma, młyn, sadzawka i dosyć łąk”. To właśnie w owym strzegocickim dworze przemieszkiwali pilzneńscy starostowie podczas „służbowych” pobyków w Pilźnie dopóki Jan „Ciężki” Tarnowski, starosta pilzneński w latach 1518-1527 nie wybudował dworu starościńskiego w samym mieście. Podczas najazdu na południowo-wschodnią część ziemi krakowskiej w 1557 r. wojsk księcia Siedmiogrodu Jerzego II Rakoczego cała wieś Strzegocice wraz z dworem została przez nie spalona.

Po pierwszym rozbiorku Polski zaś władze austriackie zlikwidowały wójtostwo w Strzegocicach i starostwo pilzneńskie sprzedali wieś na licytacji (po 1809 r.). Pierwszym ich prywatnym właścicielem został przypuszczalnie

ks. Jabłonowscy. W l. 1861 – 1882 właścicielem wsi był Ludwik Komornicki herbu Gryf, który w miejsce starego dworu zbudował obecny wraz z jego oficyną, przy którym założył rozległy park krajobrazowy. W 1886 r. spadkobiercy L. Komornickiego sprzedali majątki ziemskie w Strzegocicach, Bielowach i Słotowej Ignacemu Odrowąż-Pieniążkowi, a w 1914 r. wraz z ręką jego córki Marii przeszły na Czesława Łopuskiego h. Ślepowron i pozostawały w jego posiadaniu do 1945 r. Obecnie dwór strzegocicki stanowi własność prywatną Stanisława Więzika.

Do dziś tylko sąsiadujące ze Słotową historyczne centrum Strzegocice zachowało częściowo lokacyjny układ przestrzenny z reliktową drewnianą zabudową z początków XX w. oraz wyodrębniony obszar dworski (założenie dworko-parkowe i sąsiadujący z nim od zachodu teren folwarku). Układ wschodniej części wsi uległ

zatarciu po wybudowaniu przez Austriaków ok. 1785 r. traktu prowadzącego z Pilzna do Jasła, dokonywanych w późniejszych czasach podziałów własnościowych terenów rolnych oraz powstaniu żwirowni i zalewu na Wisłocze.

Zwiernik. Wieś ta stanowi północno-wschodnią część gminy Pilzno. Powstała ona najpewniej na miejscu śródlęsnej osady około połowy XVI w. za sprawą króla Kazimierza Wielkiego, który nadał jej prawo magdeburskie i co najmniej 20 łanów terenów do zagospodarowania. A to, że w czasach jego panowania w Zwierniku był królewski zameczek myśliwski należy włożyć między bajki. Pewne jest natomiast, że już w roku 1373 stał się on wsią parafialną z drewnianym kościołem p.w. św. Marcina. Wiemy też, że w XV w. należała do Stanisława Zakliki i Piotra ze Zwiernika, a pod jego koniec do Lipińskich h. Półkożic, którzy mieli też jakąś część sąsiednich Łęk, a którzy w 1503 r. odstąpili ją i łany w Łękach Stanisławowi Ligęzie w zamian za jego wieś Bolesław na Powiślu Dąbrowskim.

Według wykazów rejestru poborowego z 1581 r. na obszarze Zwiernika były już cztery folwarki: Dolny, Górny, obejmujące centralną część wsi, oraz folwarki Budyn i Dąbrowszczyzna, należące do Stanisława Ligęzy, Stanisława Bossowskiego, Kaspra Wierzbity i Hieronima Zakliki. W 1595 r. powstała w Zwierniku kaplica mszalna lub dworska, która czynna była jeszcze w 1913 r. W latach 1765-1786 właścicielem Zwiernika był starosta pilzneński Stanisław Pininiński, a w wieku XIX w. i pierwszej połowie XX w. (do 1945 r.) m.in. Homerowie, Kopytkowscy i Wincenty Janota Bzowski (zm. w 1943 r.) i jego żona Irena (zm. w 1981 r.), których groby znajdują się na zwiernickim cmentarzu parafialnym.

W dziejach Zwiernika jednym z wydarzeń godnych odnotowania była potyczka oddziału konfederatów barskich Kazimierza Puławskiego z oddziałem wojsk rosyjskich carycy Katarzyny II w 1768 r. Pamiątką po nim była do niedawna poświęcona im mogiła. Innymi były pożary kościoła parafialnego w l. 1774 i 1885, przeniesienie do Zwiernika z podmieleckiej Padwi siedemnastowiecznego drewnianego kościoła oraz powstanie w początkach XIX w. klasycystycznego dworu, którego obecny właściciel doprowadził do stanu daleko posuniętej ruiny, pomimo iż w 1979 r. wpisany został do rejestru zabytków ówczesnego województwa tarnowskiego.

Zwiernik ma wieloprzysiółkowy układ łanowy z historycznym centrum znajdującym się wzdłuż górnego biegu potoku zwanego Rzeką Zwiernicką lub Strugą i zachowanej śladowo dawnej drogi. Jeszcze w drugiej połowie XIX w. były w niej dwa rozległe założenia dworsko-parkowe z folwarkami. Obecnie jest w niej tylko jeden zespół dworsko-folwarczny z parkiem i kościół parafialny ze znajdującym się w jego pobliżu cmentarzem. Rozproszona na dużym obszarze zabudowa wsi składa się z zagród i pojedynczych domów mieszkalnych, w przeważającej większości murowanych, powstałych w ostatnim półwieczu.

5.2.2. Zabytki nieruchome

Przystępując do charakterystyki zabytków nieruchomych, a szczególnie ich zespołów, znajdujących się na terenie gminy Pilzno nie sposób pominąć ich bliższego i dalszego otoczenia, a więc środowiska, w którym się znajdują – krajobrazu, którego stanowią znaczące dopełnienie, przy tym wpływają na jego urodę i atrakcyjność.

Już ponad pół wieku temu Zygmunt Novák (1897-1972), profesor Politechniki Krakowskiej, twórca krakowskiej szkoły architektury krajobrazu stwierdził: „Krajobraz jest wyrazem kultury społeczności, jest mieniem narodowym, jest też wychowawczym ugiem, którego uprawa decyduje o przyszłej roli narodu”. To dzięki niemu i tej jego definicji ożyło w Polsce zainteresowanie krajobrazem we wszystkich jego odmianach; naturalnym i kulturowym, dawnym i współczesnym oraz relacjami między jego składnikami i ludźmi, które zaowocowało m.in. ustawą o jego ochronie, a ma też swoje odbicie i w innych ustawach wyszczególnionych w p.3 niniejszego Programu, a odnoszących się do sposobów kształtowania naszego otoczenia.

Efektami dawnej działalności mieszkańców terenu obecnej gminy składające się na dziedzictwo kulturowe całej społeczności gminy są pochodzące z XIV do początków XX w. historyczne założenia urbanistyczne historycznego centrum Pilzna i kilku spośród siedemnastu jej wsi, zabytki architektury i drewnianego budownictwa oraz małej architektury (przydrożne kapliczki, figury i krzyże), zabytkowe założenia zieleni (najstarsze części cmentarzy i parki), a ponadto sięgające epoki neolitu stanowiska archeologiczne. Większość tych obiektów jest w dobrym lub dość dobrym stanie, ale niemal wszystkie wymagają różnego rodzaju zabiegów konserwatorskich lub restauracji, a nawet częściowej rekonstrukcji, a kilka zagrożonych całkowitą destrukcją odbudowy.

W gminie Pilzno znajduje się jedno miasto – Pilzno. Jest to nieduże miasteczko mające blisko 5 tys. mieszkańców i historyczne centrum o zabytkowej zabudowie od XIV do początków XX w. W skład jego wchodzi 17 wsi z ich przysiółkami, z których większość ma czternastowieczne i piętnastowieczne metryki oraz czytelne do dziś lokacyjne układy przestrzenne (Bielowy, Lipiny, Mokrzec, Parkosz, Słotowa, Strzegocice) i zachowaną częściowo drewnianą zabytkową zabudowę z końca XIX i pierwszej trzecji XX w. Składają się na nią jednotraktowe chałupy i domy mieszkalne typu krakowskiego o zrębowej konstrukcji ścian, najczęściej szalowane pionowymi deskowaniami, z których niektóre mają pod jednym dachem części mieszkalne i inwentarskie, a wszystkie dwuspadowe dachy. Wśród nich jest jedna chałupa mająca bielony zrąb, czterospadowy dach nakryty słomą strzechą i gliniane polepy zamiast podłóg w kuchni i sień (Zwiernik, na granicy z Słotową). Oprócz nich w skład wielobudynkowych zagród wchodzi budynki inwentarskie i gospodarskie oraz stodoły, a także chłopskie lamusy, kuźnia (Bielowy) i ziemne piwniczki.

Najbardziej znaczącymi elementami krajobrazu kulturowego gminy są budowle sakralne. Z nich w sposób szczególny wyróżniają się pilzneński jednowieżowy kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, którego bryła kształtowana była w okresie od XIV do końca XX w., dwuwiekowy, eklektyczny w obecnej formie, ale posiadający reszki kamiennej struktury z początków XV w., kościół karmelitów p.w. św. Katarzyny i Barbary. Oprócz nich są jeszcze cztery inne kościoły: kamienno-drewniany kościół p.w. w Dobrkowie z XVI-XVIII w. i drewniane kościoły: późnogotycko-barokowy w Łękach Górnych z 1484 r. i XVIII w., barokowy w Zwierniku z 1664 r., przeniesiony na obecne miejsce w k. XIX w. z podmieleckiej wsi Padwia, późnobarokowy kościół z Machowej z 1778 r. oraz kaplica mszalna w budynku klasztoru karmelitów w Lipinach, pełniąca rolę kościoła parafialnego.

Obok kościołów drugą grupą znaczących w krajobrazie gminy obiektów zabytkowych są murowane ziemiańskie dwory. A jest ich na jej terenie siedem (Łęki Górne, Łęki Dolne, Pilzno-Pilźnionek, Pilzno - ul. Kościuszki 34, Parkosz, Strzegocice, Zwiernik). Oprócz nich są jeszcze trzy obiekty mogące uchodzić za dwory, ale ustalenie ich pierwotnego przeznaczenia wymaga podjęcia badań historyczno-architektonicznych (Dobrków, Łęki Dolne – przysiółek Wygoda, Połomia).

Najstarszy i najokazalszy dwór znajduje się w Łękach Górnych. Jest to manierystyczny trzykondygnacyjny obiekt z początków XVII w., wzniesiony jako zbór ariański. W ostatnich latach odrestaurowany i poddany zabiegom konserwatorskim przez obecnego jego właściciela. Obecnie znajduje się w bardzo dobrym stanie. Krajobrazową jego oprawę stanowi naturalistyczny park z ok. połowy XIX w.

Kolejną grupę zabytków architektury są domy i kamieniczki niegdysiejszych mieszczan pilzneńskich. Z nich najstarsze pochodzą z połowy XIX w.. Ale pod wieloma z nich i kilkoma współczesnymi budynkami znajdującymi się przy rynku i ul. Węgierskiej znajdują się siedemnasto- i osiemnastowieczne piwnice o kamiennej strukturze ścian i sklepień, które w co najmniej dwóch przypadkach mogą być pozostałością po podcieniach kamieniczek z końca XVI i początków XVII w. Zachowały się też w Pilźnie relikty miejskich dzieł obronnych z początków XVI w. w postaci ziemnych bastionów i kamiennych struktur baszty i arsenału widocznych w licach ścian obiektów dziewiętnastowiecznych.

Istotnym dopełnieniem krajobrazu kulturowego gminy są zabytkowe założenia zieleni: parki krajobrazowe i cmentarze. Wszystkie parki związane były z dworami i powstały w XIX w. A tylko jeden z nich powstał wraz z pilneńskim budynkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w początkach wieku XX w.. Tych dworskich jest osiem, a znajdują się w Lipinach, Łękach Górnych, Łękach Dolnych (dwa), Machowej, Parkoszu, Pilźnie (przy ul. Kościuszki nr 34), Strzegocicach i Zwierniku. Z nich najstarszy i najrozleglejszy jest ten w Zwierniku, a do najlepiej utrzymanych należą parki w Lipinach, Łękach Górnych i Parkoszu.

Z siedmiu cmentarzy znajdujących się na terenie gminy cztery to cmentarze parafialne, założone w końcu XVIII (Pilzno) i w początkach XIX w. (Dobrków, Łęki Górne, Machowa, Zwiernik), jeden żydowski z 1877 r. (Pilzno) i dwa żołnierskie z czasów I wojny światowej (Parkosz, Słotowa). Ponadto kwatery grobów żołnierskich z tego samego czasu znajdują się na cmentarzach parafialnych w Łękach Górnych i Pilźnie.

Oprócz wymienionych wyżej obiektów odrębną grupę stanowią zabytki małej architektury. Są to powstałe w okresie od pierwszej połowy XVIII w. do 1939 r. różnego rodzaju przydrożne kapliczki, figury i krzyże będące znaczącymi elementami dopełniającymi historyczny krajobraz kulturowy gminy Pilzno. Tak więc są na jej terenie:

- murowane kapliczki budynkowe – (8) z nich najstarsza (mszalna) z 1720 r. w Słotowej, na parceli Wojnarowskich,

- drewniana kapliczka budynkowa – (1) z k. XIX w., koło kościoła paraf. w Zwierniku,
- murowane kapliczki słupowe - (13) z nich najstarsza z 1777 r. znajduje się na nieistniejącym cmentarzu cholerycznym przy ul. Węgierskiej w Pilźnie,
- murowane kapliczki na postumentach – (2)
- drewniane kapliczki szafkowe – (8) wszystkie z 2. połowy XIX w.
- kamienne figury przydrożne różnych świętych – (10) z nich najstarsza wystawiona po 1848 r. z figurką Chrystusa Frasobliwego w Strzegocicach,
- żelazne i drewniane krzyże – (28) z. połowy XIX w. i 1. tereji XX w.,
- sztuczna grot – (1) z 1917 r., znajdująca się przy kościele parafialnym w Łękach Górnych.

Pilzno

1. Układ przestrzenny historycznego centrum miasta ukształtowany po 1354 r. wraz z relikdami jego umocnień z XVI w. i zabytkową zabudową z XIV do początków XX w. oraz czytelnymi sylwetami i osiami widokowymi od strony północnej i wschodniej.
2. Gotycko-barokowy kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela z XIV do końca XIX w. wraz placem przykościelnym i budynkami towarzyszącymi: plebanią z bramą, plebanią, dawną organistówką (ob. tymczasowa siedziba samorządowego Muzeum Ziemi Pilzneńskiej), budynkiem parafialnym i dawnym przytułkiem dla ubogich. Stan zachowania bardzo dobry i dobry. Konieczne jest przeprowadzenie renowacji i konserwacji elewacji kościoła: uzupełnienie ceglanych wątków, spoinowania i kamiennych gzymsów kapnikowych, konserwacja kamiennych tablic epitafijnych, otwarcie otworu przejściowego w północno-zachodniej przyporze.
3. Kościół p.w. św. Katarzyny i Barbary XV-XIX w. wraz z terenem przykościelnym, klasztorem karmelitów z XIX w., ich budynkiem gospodarczym z XIX w. i ogrodem ze stawem, rozciągającym się u stóp miejskiej szkarpy. Stan techniczny kościoła i budynku klasztorowego bardzo dobry. Konieczny jest remont budynku gospodarczego i przeprowadzenie kompleksowych prac renowacyjno-aranżacyjnych klasztorowego ogrodu ze stawem oraz wykonanie korekty zieleni na miejskiej szkarpie celem odsłonięcia kościoła i klasztoru dla lepszej ich ekspozycji.
4. Relikty kurtyny ziemnej systemu obronnego miasta z ok. 1536 r. - w obrębie klasztoru karmelitów. Zalecane jest przeprowadzenie badań archeologicznych, uczynienie jej i zabezpieczenie.
5. Relikty barbakanu nieistniejącej bramy Krakowskiej z l. 1508-1524 – ulicy Legionów. Zalecanie j.w.
6. Baszta z l. 1503-1524, znajdująca się na tyłach parceli ul. Legionów 9a, przebudowana w XIX w., murowana. Obecnie w złym stanie technicznym. Konieczne jest wykonanie badań archeologicznych, wyniki których winny przynieść odpowiedź co do jej przyszłych losów.
7. Arsenał miejski z l. 1503-1524, przebud. na magazyn w XIX w., piętrowy, pozbawiony cech stylowych – na tyłach parcel Rybek 36 i 37. Zalecenia j.w.
8. Basteja z l. 1503-1524, ziemna, zachowana śladowo u zbiegu ulic Petrycego i Dąbrowskiego. Zalecenia j.w.
9. Budynek szkoły podstawowej przy ul. Mickiewicza. Stan dobry.
10. Zabytkowe kamieniczki i domy przyrynkowe z XIX i pocz. XX w.
11. Zabytkowe piwnice z XVII-XIX w. pod nowszymi domami przyrynkowymi. Stan dość dobry. Konieczne jest wykonanie ich inwentaryzacji i badań architektonicznych, które powinny dać odpowiedź odnośnie czasu ich powstania i charakteru zabudowy pierzei pilzneńskiego rynku.
12. Dom, ul. Węgierska 5. Stan dobry.
13. Dom ul. Węgierska 15. Stan dobry.
14. Dom, ul. Węgierska 17. Stan dobry.
15. Dom, ul. Węgierska 21 z połowy XIX w. (najstarszy w ulicy, zaniedbany). Wymagane jest przeprowadzenie remontu konserwatorskiego i przeznaczenie go w przyszłości na obiekt o charakterze muzealnym.

16. Dom, ul. Ks. K. Szczeklika, z ok. 1900 r. Stan zachowania dobry. Należy rozważyć możliwość jego adaptacji na muzeum biograficzne patrona ulicy mieszczańskiej rodziny Szczeklików.
17. Założenie dworsko-parkowe przy ul. Kościuszki nr 34 z XIX i XX w. Zachowany częściowo dawny dwór i park. Stan dość dobry.
18. Drewniany dom pilźnieńskiego przedmieszczanina z k. XIX w. przy ul. Kościuszki 40. Stan dość dobry, nie użytkowany. Wymaga remontu z zachowaniem dawnej historycznej formy, materiału i wyposażenia wnętrza.
19. Dworek w Pilźnionku, murowany, eklektyczny, z k. XIX w. ul. J. I. Kraszewskiego
20. Budynek d. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, zbudowany w 1907 r. w oparciu o projekt Teodora Talowskiego oraz park. Budynek w dobrym stanie. Park wymaga zabiegów pielęgnacyjnych i aranżacji.
21. Domy zabytkowe poza historycznym centrum, z k. XIX i pocz. XX w. w różnym stanie zachowania.
22. Północna część cmentarza parafialnego przy ul. Węgierskiej, 1784r. z kwaterami grobów żołnierskich z I wojny światowej nr 236 i 237 wymagających renowacji.
23. Cmentarz żydowski, ul. Węgierska z 1873 r. Wymagana pielęgnacja zieleni i renowacja macew.
24. Figura MB Niepokalanie Poczętej na rynku, 1885 r.
25. Kapliczka słupowa („choleryczna”), ul. Węgierska, pocz. XIX w. Wymaga fachowej renowacji.

Uwaga: Wojewódzka ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Bielowy

1. Układ przestrzenny historycznego centrum wsi wzdłuż głównej ulicy będącej odcinkiem dawnego traktu prowadzącego z Pilzna do Jasła. Do dziś czytelny dawny układ przestrzenny.
2. Budynek szkoły podstawowej, murowany, l. 30 XX w. Stan dobry.
3. Kuźnia – opuszczona, popadająca w ruinę. Wymagany remont dachu.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Dobrków

1. Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP, murowano-drewniany, z 1596 r. i XVIII w. z pozostałościami gospodarstwa plebańskiego.
2. Cmentarz parafialny z ok. 1800 r. (część wschodnia z najstarszymi pomnikami nagrobnymi).
3. Pozostałości założenia dworsko-parkowego.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Gębiczyna

1. Kapliczka budynkowa przy nowym kościele, murowana, XIX w.
2. Kapliczka budynkowa przy drodze do Gorzejowej, murowana, 1772 r.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i urb. wymaga aktualizacji.

Gołęczyna: Brak obiektów zabytkowych.

Jaworze Dolne: Młyn wodny „Złotoryja” z l. poł. XIX w.

Jaworze Górne

1. Budynek pofolwarczny, w l. 50. XX w. kaplica Kościoła Polskiego, ob. w części zamieszkały, murowany, podpiwniczony, przyp. XVIII w. Obiekt wymaga remontu i zabezpieczenia części popadającej w ruinę. Powinno się uczynić zarys fundamentów zburzonych części założenia.
2. Teren dawnego założenia dworsko parkowego (zachowana część starodrzewu, niecka po stawie i rumowisko cegieł niezidentyfikowanego budynku).
3. Kapliczka budynkowa z figurą św. Floriana, murowana. poł. XIX w.

Uwaga: woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Lipiny

1. Historyczny układ przestrzenny centrum wsi stosunkowo dobrze zachowany.
2. Park podworski, z połowy i końca XIX w. Stan dobry.
3. Klasztor karmelitów w parku, murowany, eklektyczny, k. XIX w. Stan
4. dobry.
5. Zespół budynków folwarcznych (obory, stodoły, łamusi), murowane, z 2.
6. połowy XIX w. Stan dobry.
7. Kapliczka słupowa przy drodze do wsi, murowana, XIX w.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Lęki Dolne

1. Założenie dworsko-parkowe: zachowana część dworu z k. XVIII i k. XIX w., pozostałości parkowego starodrzewu (dęby, lipy), pocz. XIX w. Stan dość dobry: dwór wymaga remontu, a drzewostan pielęgnacji.
2. Zespół dworsko-parkowy. Własność Krystyny Bryl. Wymagany remont dworu i pielęgnacja starodrzewu.
3. Kapliczka budynkowa z XIX w. Zadbana.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Lęki Górne

1. Układ przestrzenny historycznego centrum wsi o lokacji z poł. XIV w. czytelny.
2. Kościół paraf. p.w. św. Bartłomieja wraz z otoczeniem (sztuczna grotta, ambona polowa, ogrodzenie), drewniany, późnogotycki z 1485 r. i XVIII w. Budynek kościelny po prawidłowo przeprowadzonym w 2012 r. generalnym remoncie konserwatorskim. Wymagana konserwacja trzech zespołów manierystycznych ław z początków XVII w, remont ogrodzenia terenu przykościelnego i dokonanie pielęgnacji drzew.
3. Dwór (pierwotnie inkastelowany zbór ariański, później dwór ziemiański), murowany, pocz. XVII w. Obiekt po kapitalnym, prawidłowo przeprowadzonym remoncie i zabiegach konserwatorskich.
4. Park dworski z poł. XIX w. i dwoma dębami z XVIII w. Prawidłowo pielęgnowany.
5. Budynek Ogniska Paraf. przy kościele, murowany, z 1 poł. XX w.
6. Kapliczka budynkowa z figurą św. Floriana, przy drodze do dworu, murowana, 2 poł. XVIII w. Odrestaurowana. Figura po konserwacji.
7. Organistówka, drewniana, pocz. XX w. Dobrze zachowana.
8. Dwie kapliczki przydrożne, murowane, z XVIII i pocz. XIX w. W dobrym stanie.
9. Staw podworski z groblami i przepustem i zastawką, poł. XIX w. Nie użytkowany, zaniedbany.
10. Południowa (starsza) część cmentarza paraf. z kwaterą grobów żołnierskich - cmentarz nr 239 z I wojny światowej. Wymaga pielęgnacji.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Mokrzec

1. Układ przestrzenny historycznego centrum wsi. Czytelny.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Parkosz

1. Układ przestrzenny historycznego centrum wsi lokowanej w XIV w. Czytelny.

2. Założenie dworsko-parkowe wraz z aleją dojazdową, stawkami i ciekim wodnym, 1. połowa XIX w. Dwór dobrze zachowany, ale wymaga zmiany kolorystyki blaszanego pokrycia dachów, drzewostan parkowy zabiegów pielęgnacyjnych.
3. Budynek szkoły podstaw., murowany, ok. 1930 r. Obiekt w dobrym stanie.
4. Chałupa nr 32 z 1897 r. mająca pod wspólnym dachem część mieszkalną oraz inwentarską. Własność Zofii Cielec.
5. Cmentarz żołnierski nr 238 z I wojny światowej. W dobrym stanie.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Podlesie

1. Budynek szkoły podstawowej, drewniany, l. 30. XX w. Nieużytkowany, w dość dobrym stanie.
2. Dawny Dom Ludowy, murowany (ob. sklep), l.30. XX w.
3. Dom mieszk. nr 56, drewniany, 1 ćw. XX w.

Połomia

1. Zespół dworsko-folwarczny: dwór, stajnia, obora, stodoła (ob. Tartak), spichlerz i rządówka, drewniane, przełom XIX i XX w. Obiekty w dość dobrym stanie.
2. Kapliczka szafkowa z figurą na drzewie, na parceli nr 24, drewniana, z 2. połowy XIX w. Dobrze zachowana. Drzwi wejściowe do niej wymagają wymiany.
3. Kapliczka z figurą MB Niepok. Poczętej, kamienna, przy drodze do Gębiczyny, 1924 r. Dobrze zachowana. Znajdujące się w niej obrazy z XVII i XIX w. wymagają konserwacji, a drzwi wejściowe renowacji.

Ślotowa

1. Układ przestrzenny wsi lokowanej w XIV w. Czytelny.
2. Budynek szkoły podstawowej, drewn., obiekt przebud. po 1990 r. Obiekt w dobrym stanie.
3. Budynek szkoły podstawowej, mur., l. 20. XX w. Obiekt w dobrym stanie.
4. Cmentarz żołnierski nr 235 z I wojny światowej.
5. Kapliczka przydrożna MB Gulowskiej (dawniej MB od Czystych Wód), murowana, 1720 r. Obiekt w dobrym stanie.
6. Kapliczka słupowa, przy parceli nr 16, mur., 1921 r.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Strzegocice

1. Założenie dworsko-parkowe (murowany dwór z oficyną, park, relikty 2 piwnic w parku, aleja parkowa, aleja dojazdowa), z 2 poł. XIX w. Dwór wymaga kapitalnego remontu, a park zabiegów pielęgnacyjnych.
2. Zespół zabudowań folwarcznych (rządówka, spichlerz, stajnia, obora, gorzelnia, mur., k. XIX w, staw. Obiekty w dość dobrym stanie.
3. Budynek szkoły, mur., 1870 r.
4. Cegielnia na terenie żwirowni, mur., pocz. XX w.
5. Figurka Chrystusa Frasobliwego przy par., nr 58, po 1846 r. Wymaga zabiegów konserwatorskich.
6. Zagroda, posesja nr 5 (dom, stodoła, obora, piwnica, studnia).
7. Dom nr 6, drewn., pocz. XX w.
8. Kaplica budynkowa, murowana, k. XVIII w. Obiekt w dobrym stanie.

Uwaga: Woj. ewidencja zabytków arch. i bud. wymaga aktualizacji.

Zwierzniak

1. Kościół paraf. p.w. św. Marcina, drewn. wraz z otoczeniem: (dzwonnica, kapliczka, starodrzew), l. 1664 i 1891. Obiekt w dobrym stanie.
2. Założenie dworsko parkowe:
 - a) klasycystyczny murowany dwór z l. 30. XIX w. w daleko posuniętej ruinie - wymagana odbudowa z wykorzystaniem ścian jego zachodniej części;
 - b) park krajobrazowy z l. 30. XIX w. – konieczna realizacja kompleksowego programu uporządkowania z leczeniem starodrzewu, usunięcia przypadkowych samosiewów, dokonanie właściwych nasadzeń, restauracji alei i szpalerów, strzelnicy (kręgielni?) i kopca;
 - c) odbudowa stajni koni cugowych z powozownią (1897);
 - d) restauracja obory (1897)
3. Pozostałości założenia folwarcznego (ob. zagroda na Budyniu nr 78): budynek dla służby, stodoła, relikty drzewostany i studni, XIX w.
4. Cmentarz parafialny z pocz. XIX w. z murowaną kaplicą i drewnianą kostnicą wymagającą remontu.
5. Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena, mur., k. XVIII w.
6. Kapliczka z figurą św. Onufrego, przy drodze na Budyń, mur. I poł. XIX w.

5.2.3. Zabytki ruchome

Dawne dzieła malarstwa, rzeźby, rzemiosła artystycznego i wytworów kultury materialnej stanowią istotną część zasobu historycznej spuścizny gminy. Są to obiekty z XVI do początków XX w. o znacznej wartości historycznej i artystycznej. Znakomita ich większość stanowi wystrój i wyposażenie zabytkowych kościołów Pilzna (pilzneńska fara p.w. św. Jana Chrzciciela oraz kościół klasztoru oo. karmelitów p.w. śś. Katarzyny i Barbary), kościołów parafialnych Dobrkowa, Łęk Górnych, Machowej i Zwierzniaka, a także przydrożnych kapliczek. Niezwykle cenny zespół tego rodzaju obiektów stanowi oryginalny wystrój manierystycznego dworu (pierwotnie zboru ariańskiego) z początków XXVII w. Są to znajdujące się w jego szczytach płaskorzeźby przedstawiające Boga Ojca i Chrystusa Pantokratora, konsole i „druty” lunet sklepień w pomieszczeniach parteru i pierwszego piętra oraz malowany podstropowy fryz (kraniec) w sali na parterze. Interesujące jest także popiersie króla Jana III Sobieskiego znajdujące się we wnęce fasady budynku Rynek 6 w Pilźnie, będącym siedzibą Urzędu Gminy. Jest to polichromowana rzeźba w drewnie, ludowa powstała po 1867 r.

Do dziś szczególną ochroną poprzez wpisanie do rejestru zabytków objęte zostały tylko cztery zespoły zabytków dawnego rzemiosła i sztuki, stanowiące wystrój i wyposażenie kościołów (patrz p.5.3.2.).

5.2.4. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy i zasady ich ochrony

Dolina Wisłoki i okolice Pilzna stały się przedmiotem badań polskich archeologów dopiero w okresie międzywojennym. A pierwszym z nich był J. Żurowski, który przeprowadził badania archeologiczne na terenie Pilzna okrywając w 1928 r. ceramikę przedhistoryczną i średniowieczną. W latach po II wojnie światowej działał na tym polu pilzneński nauczyciel Stefan Janusz prowadzący amatorskie prace archeologiczne. Aktywni byli także inni poszukiwacze skarbów. I tak w 1951 r. Błażej Fryszak wykopał w Jaworzu Górnym przedmioty z epoki brązu. Wiemy też, że w 1956 r. w Jaworzu Górnym odkryty został skarb z II okresu epoki brązu, który trafił do krakowskiego Muzeum Archeologicznego. Niestety naczynie, w którym się znajdował zniszczone zostało przez znalazcę.

Pierwsze profesjonalne archeologiczne badania powierzchniowe na w gminie Pilno podjęła dopiero w 1966 r. ekipa archeologów Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej, którą kierował doc. Andrzej Żaki, w ramach której odkryto szereg stanowisk na terenie Pilna i Parkosza. W 1966 r. podobne badania prowadzili St. Lewandowski, M. Mysza i M. Parczewski. A w 1970 r. na stanowisku Lipiny-Kozia Wola miało dojść do odkrycia skarbu przedmiotów brązowych z wczesnej epoki żelaza. Ślady bytności człowieka w najdawniejszych czasach odkryto także na terenie samego Pilno.

Od 1978 r. podstawowym działaniem w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie całego kraju jest akcja pod nazwą Zdjęcie Archeologiczne Polski (AZP). Należy ona do kategorii nieinwazyjnych

badzeń powierzchniowych. Polega ona na poszukiwaniu, rejestrowaniu i zabezpieczaniu stanowisk archeologicznych. A celem jego jest przygotowanie w odniesieniu do określonego terenu programów szczegółowych badań, zabezpieczenia, eksploracji i ochrony stanowisk archeologicznych, śladów dawnego osadnictwa, budowli, miejsc kultu, cmentarzysk itp. oraz ujawnionych artefaktów. Dzięki niej w latach 1978-2000 doszło do ustalenia istnienia na terenie gminy Pilzno stu dwudziestu stanowisk archeologicznych od opoki kamiennej (neolitu) i późniejszych, aż czasów średniowiecza. Występują one w dolinie Wisłoki oraz na terenach Pogórza Strzyżowskiego, Pogórza Ciężkowickiego i Płaskowyżu Tarnowskiego znajdujących się w granicach administracyjnych gminy, a także na terenie samego Pilzna. A są to:

1. Osada z młodszej epoki kamienia, stan.1/1/ w dzielnicy Pilźnioneł na działkach wł. St. Lipieńskiego, H. Stopaka, Fr. Godawskiego. Wł. Koziół – decyzja A-684/304 z 1971 r.,
2. Osada z okresu wpływów rzymskich, stow. nr 3/3/, ul. Kraszewskiego, na działce nr 3375/1, wł. Zakład Sieci Energetycznych,
3. Osada z okresu wpływów rzymskich, stanowisko 6/6/ na działkach nr 507/1 i 507/3, wł. Marcina Dropińskiego – A-675/302 Z 1971 r.

Uwaga: Pełny wykaz stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy zawiera załącznik VI do „Studium wartości kulturowych i krajobrazu dla miasta i gminy Pilzno” autorstwa Barbary Bosak stanowiący cz. I ***Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Pilzno z 2000 r.***

5.2.5. Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych

Na terenie gminy jest jedno muzeum (Muzeum Lalek) prywatne - własność Zofii Bochaczyk - mające siedzibę w Pilźnie przy ul. Grodzkiej nr 24. Założone zostało w 1981 r. Składa się ono z trzech części: stałej ekspozycji lalek, miniaturowego skansenu na terenie wsi Lipiny - obrazujące przy pomocy miniatur, chałup i różnych budynków gospodarczych oraz lalek przedstawiających sceny z życia dawnych mieszkańców Reymontowskiej wsi Lipce, a także pracowni krawieckiej i ceramicznej. Podstawę jego zbiorów stanowią lalki historyczne i regionalne z różnych stron świata, z których najstarsze (koptyjskie) powstały III w. n.e. Poza tym są w nim różne wiejskie zabytkowe sprzęty oraz kompletne wyposażenie dawnego warsztatu szewskiego i krawieckiego.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Spośród nieruchomości obiektów zabytkowych lub mogących zostać uznane za zabytkowe ochroną prawną objęte są te, które wpisane zostały do rejestru zabytków i uwzględnione w planie miejscowym gminy Pilzno w jego częściach odnoszących się do poszczególnych jej obszarów.

5.3.1. Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków

1. Dobrków – zespół kościoła p.w. Narodzenia NMP, A-196, 30.11.1979 r., (decyzja wymaga aktualizacji z uwagi na brak w zespole drewnianej plebanii),
2. Lipiny – zespół klasztorny oo. karmelitów, A-420, 23.07.2010 r.,
3. Łęki Górne – zespół kościelny p.w. św. Bartłomieja, A- 98, 14.09.1936r. i 25.05.1954r.,
4. Łęki Górne – zespół dworsko-parkowy, A-99, 08,02,1937, A-129, 07.12. 1977 r.,
5. Machowa – kościół parafialny p.w. Św. Trójcy, A-100, 05.01.1968 r.,
6. Parkosz – zespół dworsko-parkowy, A- 211, 07.01.1980 r.,
7. Pilzno – zespół zabytkowy miasta, A-310,31.08.1969 r.,
8. Pilzno – kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, A-255, 07.08.1985 r.,
9. Pilzno – kościół klasztorny oo. karmelitów p.w. św. Katarzyny i Barbary, A-256. 70.08.1985 r.,
10. Pilzno – zespół klasztorny oo. karmelitów (d. Augustianów), A-391, 16.01.1996 r.,
11. Pilzno – budynek Rynek 6, A-607, 28.06.2011r.
12. Pilzno – dom ul. Węgierska 13, A-125, 30.07.1969 r.,

13. Pilzno – dom ul. Węgierska 17, A- 162. 20.07.1978 r.,
14. Strzegocice – zespół dworsko-parkowy, A-96, 27.07.1976 r.,
15. Zwiernik – kościół parafialny p.w. św. Marcina, A-195, 27.11.1979 r.,
16. Zwiernik- zespół dworsko-parkowy, A-205, 14.12.1979 r.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

1. Wyposażenie i wystrój zespołu kościelno-klasztornego oo. karmelitów w Pilźnie. Decyzja Podkarpackiego WKZ z siedzibą w Przemyślu z dnia 20.09.2005 r. wraz z załącznikiem nr 1 będącym wykazem elementów jego wyposażenia. Nr rejestru B-130.
2. Zespół polichromii ściennych kościoła klasztornego p.w. św. Katarzyny i Barbary w Pilźnie. Decyzja Podkarpackiego WKZ z siedzibą w Przemyślu z dnia 18.10.2004 r. Nr rejestru B-99.
3. Płaskorzeźba św. Anna Samotrzecia z 1 ćw. XVI w. w kościele oo. Karmelitów w Pilźnie. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 03.11.1971 r. Nr rejestru B-115.
4. Ołtarz główny p.w. św. Barbary w kościele p.w. św. Barbary w Pilźnie z 1 ćw. XVII w. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 20.04.1973 r. Nr rejestru B-167.
5. Obraz św. Anny Samotrzec z pocz. XVI w. w klasztorze oo. karmelitów w Pilźnie. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 20.04.1973 r. Nr rejestru B-166.
6. Późnogotycka rzeźba Chrystusa z XV w. w klasztorze oo. karmelitów w Pilźnie. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 15.09.1972 r. Nr rejestru B-157.
7. Manierystyczny wystrój dworu w Łękach Górnych z okresu pomiędzy 1580 a 1600 r. Decyzja Podkarpackiego WKZ z siedzibą w Przemyślu z dnia 27.05.2008 r. wraz z wykazem elementów wyszczególnionych w załączniku nr 1 będącym jej integralną częścią. Nr rejestru B-246.
8. Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Dobrkowie. Decyzja Podkarpackiego WKZ z siedzibą w Przemyślu z dnia 26.02.2007 r. wraz z wykazem jego elementów wyszczególnionych w załączniku nr 1 będącym integralną częścią ww. decyzji. Nr rejestru B-181.
9. Kociołek na wodę święconą z XVII w. w kościele parafialnym p.w. Najświętszej Marii Panny w Dobrkowie. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 15.09.1972 r. Nr rejestru B-158.
10. Wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela w Pilźnie. Decyzja Podkarpackiego WKZ z siedzibą w Przemyślu z dnia 06.11. 2007 r. wraz z załącznikiem nr 1 będącym wykazem elementów owego wyposażenia i wystroju. Nr rejestru B-182.
11. Późnogotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z ok. 1500 r. w kościele parafialnym p.w. św. Jana w Pilźnie. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 11.04.1970 r. Nr rejestru B-29. Druga decyzja WKZ w Tarnowie z dnia 20.12.1977. Nr rejestru B-113 (obecny nr rejestru B-417).
12. Monstrancja barokowa z XVII w.(srebro, mosiądz pozłacany) w kościele parafialnym p.w. św. Jana Chrzciciela w Pilźnie. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 15.09.1972 r. Nr rejestru B-156 (obecny nr rejestru B-417).
13. Wyposażenie i wystrój kaplicy przydrożnej w Słotowej z 1722 r. Decyzja Podkarpackiego WKZ z dnia 17.06.2010 r. wraz z załącznikiem nr 1 będącym wykazem znajdujących się w niej zabytkowych elementów wyposażenia. Nr rejestru B-369 r.
14. Elementy wyposażenia klasztoru i kaplicy oo. karmelitów w Lipinach. Decyzja Podkarpackiego WKZ z dnia 24.11.2010 r. wraz z załącznikiem nr 1 będącym wykazem elementów wyposażenia. Nr rejestru B-369.
15. Ława kolatorska w kościele parafialnym p.w. św. Bartłomieja w Łękach Górnych z pocz. XVII w. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 15.09.1972 r., Nr rejestru B-159 (obecny nr B-476).
16. Ławy z pocz. XVII w. w kościele parafialnym p.w. św. Bartłomieja w Łękach Górnych. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 31.10.1972 r. Nr rejestru B-160 (obecny nr 476).

17. Dzwon z XVI w. w kościele parafialnym p.w. św. Bartłomieja w Łękach Górnych. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 31.10.1972 r. Nr rejestru B-161 (obecny nr B-476).
18. Obraz późnogotycki z 1517 r. „Zaśnięcie Marii” w kościele parafialnym p.w. św. Bartłomieja w Łękach Górnych. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 22 grudnia 1972 r. Nr rejestru B-163 (obecny nr B-476).
19. Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Bartłomieja w Łękach Górnych. Decyzja WKZ w Tarnowie z dnia 06.12.1977 r. wraz ze spisem przedmiotów stanowiących wyposażenie kościoła. Nr rejestru B-111 (obecny nr B-476).
20. Rzeźba Matka Boża Bolesna, późnogotycka z ok. 1500r., drewno polichromowane z kościoła parafialnego p.w. św. Bartłomieja w Łękach Górnych. Decyzja WKZ w Przemyślu z 22.02.2010r. Numer rejestru B-332.
21. Rzeźba św. Jana Nepomucena z 2 poł. XVIII w kapliczce przydrożnej w Łękach Górnych. Decyzja WKZ w Tarnowie z 29.12.1986. Nr rejestru B-133 (obecny nr B-438).
22. Elementy wyposażenia i wystroju kościoła parafialnego p.w. św. Marcina Bpa w Zwierniku. Decyzja Podkarpackiego WKZ z siedzibą w Przemyślu z dnia 28.02.2012 r. wraz z załącznikiem nr 1 zawierającym listę obiektów ruchomych objętych wpisem do rejestru zabytków. Nr rejestru B-509.
23. Obraz późnogotycki św. Anny Samotrzecia z kościoła parafialnego p.w. św. Marcina w Zwierniku z pocz. XVI w. Decyzja WKZ w Rzeszowie z dnia 15.09.1972 r. Nr rejestru 155 (obecny nr 425).
24. Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Marcina Bpa w Zwierniku. Decyzja WKZ w Tarnowie wraz załącznikiem zawierającym wykaz obiektów ruchomych objętych wpisem z dnia 29.12.1986 r. Nr rejestru B-134 (obecny nr B-425).
25. Elementy wyposażenia i wystroju kościoła parafialnego p.w. Trójcy Przenajświętszej w Machowej. Decyzja Podkarpackiego WKZ z siedzibą w Przemyślu z dnia 16.03.2012 r. wraz z załącznikiem nr 1 zawierającym listę obiektów ruchomych objętych wpisem do rejestru. Nr rejestru B-513.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Bardzo ważnym narzędziem w działaniach na rzecz ochrony dóbr kultury jest ewidencja zabytków oraz zbiór kart adresowych zabytków znajdujących się na terenie gminy. Stanowią one bowiem formę ich identyfikacji. Ważne jest, aby ochrona obiektów ujętych w nich odbywała się podobnie jak zabytków wpisanych do rejestru zabytków, tzn. w drodze decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, gdzie wojewódzki konserwator zabytków uzgadniając je wprowadza konkretne wymogi. Gminna ewidencja stanowi podstawę sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami, a te z kolei zawierać mają wytyczne do ustaleń studium i planów miejscowych przestrzennego zagospodarowania gminy.

Urząd Gminy Pilzno posiada zespół 317 kart adresowych dla nieruchomości obiektów zabytkowych. A jako obowiązująca traktowana jest przezeń „Wojewódzka ewidencja zabytków architektury i budownictwa – miasto i gmina Pilzno” obejmująca 342 obiekty zabytkowe, w tym także wpisane do rejestru zabytków (aneks nr 1). W trakcie dokonanego w okresie sierpień-październik 2012 r. ich rozpoznania w terenie stwierdzono, iż wykaz ten nie pokrywa się ze stanem faktycznym. Wiele obiektów w nim ujętych już nie istnieje lub w wyniku dokonanej w ostatnich latach gruntownej przebudowy utraciło cechy obiektów zabytkowych. W związku z tym wykaz zabytków na terenie gminy wymaga zaktualizowania.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

5.5.1. Zabytkowe obiekty nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy zasługujące na wpisanie do rejestru zabytków

Na terenie gminy znajduje się szereg zabytków architekt. i budownictwa o znacznej wartości historycznej i artystycznej lub mających charakter obiektów unikatowych. Zaliczają się do nich przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa podkarpackiego (patrz p. 5.3.1) . Poza nimi do obiektów nieruchomych o dużym znaczeniu historycznym i krajobrazowym znajdujących się na terenie miasta i gminy Pilzno, które powinny zostać wpisane do rejestru zabytków, należą:

- Dobrków - wschodnia część cmentarza parafialnego, w której zachowały się najstarsze kamienne nagrobki,

- Gębiczyna - murowana kapliczka budynkowa z 1772 r. wraz z jej wyposażeniem, znajdująca się przy drodze do Gorzejowej,
- Jaworze Górne - murowany budynek pofolwarczny z XVII lub XVIII w.,
- Lipiny – klasztor oo. karmelitów i park podworski z pocz. XIX w.,
- Lipiny –zespół budynków folwarcznych z 2 poł. XIX w.,
- Machowa – park podworski z k. XVIII i XIX w.,
- Łęki Dolne - założenie dworsko-parkowe na Wygodzie z poł. XIX w. - właściciel Arkadiusz Augustyn,
- Parkosz – chałupa bogatego gospodarza nr 43 z 1897 r.
- Pilzno – budynek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z początków XX w.
- Pilzno – dom rodziny Szczeklików z pierwszej tercji XX w., Pilzno ul. K. Szczeklika nr 1,
- Pilzno – domy przy ul. Węgierskiej nr 1, 13, 21,
- Pilzno - przydrożna murowana kapliczka słupowa z XVIII w. przy ul. Węgierskiej,
- Pilzno - eklektyczny dworek z początków XX w., ul. J.I. Kraszewskiego,
- Pilzno - założenie dworsko-parkowe przy ulicy T. Kościuszki z XIX/XX w.
- Pilzno - kamieniczki przyrynkowe (indywidualnie), wskazane po przeprowadzeniu ich dokładnego rozpoznania,
- Połomia – dworek i drewniany budynek inwentarski – oba obiekty z ok. 1900 r. lub starsze, wł. Garbaczyńskich,
- Zwiernik – chałupa biedniacka pod strzechą z 2 poł. XIX w., przy drodze z Słotowej do Lubczy,
- Strzegocice - kaplica budynkowa z końca XVIII w.,
- Machowa -park dworski z XVIII/XX w.,
- cmentarze parafialne w Dobrkowie i Łękach Górnych,
- Parkosz - cmentarz żołnierski z czasów I wojny światowej nr 238,
- Słotowa - cmentarz żołnierski z I wojny światowej nr 235,
- Pilzno - cmentarz żydowski przy ul. Węgierskiej z 1876 r.
- Słotowa - cmentarz wojenny z I wojny światowej,

oraz obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków architektury i budownictwa - część: miasto i gmina Pilzno” (aneks).

5.5.2. Zabytkowe obiekty ruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy Pilzno

Do tej grupy zabytków oprócz wpisanych do rejestru zabytków należą:

1. Wielobarwne malowidło na ścianie galerii klasztor oo. karmelitów w Lipinach, ludowe, 1. poł. XX w.
2. Obraz wotywny z XVIII w. w kaplicy budynkowej w Gębiczynie z 1772 r., znajdującej się przy drodze do Gorzejowej.
3. Popiersie króla Jana III Sobieskiego we wnęce fasady siedziby Urzędu Gminy Pilzno, ludowe, k. XIX w.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Słabe strony:

- niezadowalający stan zachowania wielu zabytków i historycznej przestrzeni,
- niepełna wiedza społeczeństwa o wartościach dziedzictwa kulturowego,
- brak miejscowych planów zagospodarowania dla niektórych wsi,

- niewykorzystanie specyfiki dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego gminy w procesie jej promocji, edukacji, integracji jej mieszkańców i aktywizacji ruchu turystycznego na jej terenie.

Mocne strony:

- przeznaczenie części budżetu na badania archeologiczne, naukowe i restaurację zabytków,
- możliwość wykorzystania zasobu dziedzictwa kulturowego i niektórych obiektów zabytkowych dla potrzeb kultury, oświaty i obsługi ruchu turystycznego,
- sukcesywna rewitalizacja najważniejszych przestrzeni publicznych, takich jak pilzneński Rynek, niektóre ulice, otoczenie najcenniejszych obiektów zabytkowych, cmentarzy żołnierskich z czasów I wojny światowej, cmentarza żydowskiego w Pilźnie i innych,
- propagowanie wiedzy o przeszłości Pilzna, wsi gminy i o zabytkach poprzez publikacje prasowe, wydawnictwa książkowe, prelekcje i internet,
- sukcesywne przygotowywanie zasad zarządzania przestrzeniami zabytkowymi dla poszczególnych obszarów, miejscowości i zespołów,
- zaangażowanie organizacji społecznych do promocji zabytków oraz do opieki nad nimi i ich ochrony,
- wdrożenie systemu konsultacji społecznych poprzedzających decyzje władz gminy w sprawach odnoszących się do zespołów i poszczególnych obiektów zabytkowych.
- zaangażowanie w ochronę i promocję zabytków władz gminy i członków Towarzystwa Miłośników Pilzna i Ziemi Pilźnieńskiej.

Szanse:

- położenie Pilzna przy krajowej drodze nr 4 będącej odcinkiem międzynarodowej drogi E-40 oraz drogi nr 992, prowadzącej do Jasła i na teren Beskidu Niskiego,
- walory nie zdegradowanego, harmonijnego krajobrazu kulturowego gminy,
- interesująca historia Pilzna oraz Dobrkowa, Machowej, Łęk Górnych, Strzegocic i Zwiernika,
- możliwość przystosowania i wykorzystania wielu obiektów dla obsługi ruchu turystycznego,
- możliwość pozyskania finansowania ochrony zabytków ze środków zewnętrznych,

Zagrożenia:

- brak dbałości o wiele obiektów zabytkowych ze strony ich właścicieli i użytkowników,
- podejmowanie decyzji w sprawie losu zabytków bez uwzględniania ich wartości historycznych i artystycznych
- niespójność przepisów prawnych odnoszących się m.in. do zabytków powodująca, że znaczna część zidentyfikowanych zasobów dziedzictwa kulturowego pozbawiona jest jakiegokolwiek ochrony,
- presja na realizację różnych przedsięwzięć inwestycyjnych i prac wymuszających rozwiązania dla nich niekorzystne,
- nieuregulowane stany własnościowe obiektów i zespołów zabytkowych uniemożliwiające ich ochronę, zabezpieczenie lub przekazanie ich innym użytkownikom,
- szczupłość własnych środków finansowych Gminy uniemożliwiająca właściwe utrzymanie pozostających w ich gestii obiektów zabytkowych,
- dekapitalizacja obiektów zabytkowych w wyniku ich porzucenia przez właścicieli, a także w wyniku przeprowadzanych w sposób niewłaściwy prac remontowych i adaptacyjnych.

7. Założenia programowe

Ochrona zabytków i krajobrazu kulturowego jest zadaniem wymagających odpowiedniego przygotowania merytorycznego. Dlatego należy je powierzyć osobie mającej za sobą studia w zakresie historii sztuki, architektury lub urbanistyki. W przypadku niemożliwości zrealizowania owego postulatu wskazane jest

powołanie przez Burmistrza zespołu doradczego, w skład którego powinni wejść: pracownik Urzędu Gminy odpowiedzialny za prowadzenie zdań w zakresie ochrony zabytków, historyk sztuki, architekt lub urbanista, przedstawiciel samorządu lokalnego miasta lub wsi zainteresowanej tematem posiedzenia zespołu oraz przedstawiciel Towarzystwa Przyjaciół Pilzna i Ziemi Pilźnieńskiej.

8. Zadania wynikające z programu opieki nad zabytkami do realizacji w latach 2012-2015

1. Zakończenie remontu kapitalnego i adaptacji budynku dawnej organistówki na siedzibę samorządowego Muzeum Regionalnego,
2. Organizacja i otwarcie samorządowego Muzeum Regionalnego,
3. Opracowanie projektu rewaloryzacji pilźnieńskiego placu rynkowego z uwzględnieniem jego historycznej funkcji jako przestrzeni publicznej i walorów otaczającej go zabytkowej zabudowy i jego realizacja,
4. Opracowanie studium historyczno-urbanistycznego miasta Pilzna (do realizacji po 2015 r.).
5. Aktualizacja ewidencji zabytków architektury i urbanistyki miasta i gminy.
6. Aktualizacja kart adresowych zabytków nieruchomości gminy,
7. Występowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskami o wpisanie do rejestru zabytków obiektów nieruchomych i ruchomych z terenu gminy o znacznej wartości historycznej i artystycznej.
8. Wspieranie inicjatyw mających na celu publikacje prezentujące, popularyzujące i promujące walory gminy Pilzna, jej historię i zabytki.
9. Powołanie przez Burmistrza społecznego zespołu doradczego ds. opieki nad zabytkami i krajobrazu kulturowego gminy organizacji społecznych.

9. Źródła finansowania programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dofinansowania określonych w nim zadań:

- Środki własne Gminy Pilzna (Art.71 ust.1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zakładający sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada gmina i jest to zadanie własne samorządu; art. 81 ust. 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dający prawo udzielania przez organ stanowiący gminy dotacje, w trybie określonym odrębnymi przepisami, na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac; dotacje podmiotowe dla instytucji, których organizatorem jest samorząd gminy).
- dotacje Urzędu Marszałkowskiego województwa podkarpackiego,
- środki finansowe znajdujące się w gestii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- dotacje samorządu województwa podkarpackiego dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki.
- dotacje, granty, nagrody samorządowych organów dla podmiotów nie zaliczonych do sektora finansów publicznych,
- dochody własne instytucji kultury,
- środki Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- zaciągane przez Zarząd Gminy kredyty bankowe na realizację określonych celów i inwestycji,
- zyski z działalności statutowej i gospodarczej Gminy,
- odsetki z rachunków bankowych,
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych (Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska, Program operacyjny infrastruktury i środowiska, program operacyjny: Kapitał ludzki, program operacyjny: Rozwój obszarów wiejskich, środki pomocowe Unii Europejskiej,
- środki własne właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
- składki i zbiórki publiczne ze środków ludności oraz organizacji pozarządowych.